

μέσων και έξορκισμῶν, διότι εἰς τὰ τοιαῦτα ἀντικείμενα και τὰ ζῶα ἀποδίδεται τώρα κακὴ ἐπίδρασις και θεωροῦνται ταῦτα πηγαὶ συμφορῶν μᾶλλον. Διὰ τοῦτο ἢ δὲν ἐγγίζονται τοιαῦτα ἀντικείμενα και ζῶα και ἀποτελοῦσι τὰ λεγόμενα Tabu, ἢ καταστρέφονται ἢ τέλος ἐκμηδενίζονται ὡς ἀνωτέρω.

Ἡ ἀπόδοσις ὠρισμένων ψυχικῶν δυνάμεων εἰς ὠρισμένα ὄργανα τοῦ σώματος προϋποθέτει διάκρισιν ὄχι μόνον ἀντικειμένου και λειτουργίας, ἀλλὰ και λειτουργιῶν ψυχικῶν διαφόρων. Διὰ τοῦτο συμβαίνει κατόπιν μακρᾶς ἐξελίξεως και ὅταν λαμβάνη χώραν διαίρεσις τῆς ἐνιαιίας σωματοψυχῆς. Τὰ ὡς ἀνωτέρω ὄργανα τοῦ σώματος (νεφροί, φαλλός, αἷμα κλπ.) δὲν ἀντιπροσωπεύουσι τοιαύτην διαίρεσιν και διάκρισιν, διότι καθ' ἑαυτὰ θεωροῦνται ψυχικαὶ οὐσίαι, ἢ κέντρα ὀλοκλήρου και ὄχι ὠρισμένης ψυχικῆς λειτουργίας και ἐνεργείας. Τούτου ἕνεκα λοιπὸν ἢ τοιαύτη ἐκδοχὴ τῶν περὶ ψυχῆς και ψυχικῶν φαινομένων ἀντιλήψεων ἀνήκει εἰς τὴν μετὰ τὴν ὄλως πρωτόγονον, ἢτοι εἰς τὴν μυθολογικὴν καθαρῶς περίοδον τῆς πνευματικῆς ζωῆς.

9. Αἱ περὶ ψυχῆς και πνευματικοῦ βίου ἀντιλήψεις κατὰ τὴν μυθολογικὴν περίοδον.

α. Γένεσις τοῦ κυρίως μύθου ἐκ τοῦ πρωτογόνου βίου.

Ἐν τοῖς προηγουμένοις, προκειμένου περὶ τῶν ἀντιλήψεων περὶ ψυχῆς κατὰ τὴν πρωτόγονον πνευματικὴν ζωὴν, ἐλήφθη ὡς βᾶσις τὸ παραμύθιον ἢ προμύθιον, διότι τὸ περιεχόμενον τούτου κατὰ τὰς διακρίσεις, συνδέσεις κατὰ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀμέσων ἐντυπώσεων, συμφωνεῖ πληρέστατα πρὸς τε τὴν πρώτην βαθμίδα τῆς ἐξελίξεως τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως και πρὸς τὸν ἐν γένει βίον και τὸν πολιτισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος, κατὰ τὴν πρωτόγονον αὐτῶν κατάστασιν. Καὶ εἶναι τὸ παραμύθιον ἢ προμύθιον ἢ πρώτη μορφή ἐκδηλώσεως τῆς ἐξελίξεως τοῦ ψυχικοῦ και τοῦ πνευματικοῦ βίου, διότι ἢ διήγησις κατ' αὐτὸ δὲν ἀναφέρεται συνήθως εἰς παρελθόν μέγα, ἀλλ' εἰς ἀντυπώσεις και γεγονότα. Αἱ ἐν αὐτῷ περιγραφόμεναι σκηναὶ και τὰ πρόσωπα δὲν ὑπάγονται εἰς χρονικοὺς περιορισμοὺς και εἰς ὄρια τόπου και χρόνου. Πάντοτε και πανταχοῦ, πρόσωπα ἀνευ ἰδιαιτέρων χαρακτήρων και ζῶα ἀνευ διακρίσεως, ἢ φυτὰ και ἀντικείμενα, ἐναλλάσσονται και ὑποδύονται ἰδιότητας, πλαττομένας κατ' ἐπίδρασιν τῆς ἐπιβολῆς ἐντυπώσεων ἐκ τῶν ζῴων αὐτῶν και τῶν ἀντικειμένων ἢ ἄλλων ὁμοίων τούτοις.

Τὸ παραμύθιον κατὰ τὴν ἐπικράτησιν ἐν τῇ ἐκδηλώσει τῶν περὶ κόσμου καὶ ζωῆς ἀντιλήψεων διαδέχεται σὺν τῷ χρόνῳ καὶ τῇ ἐξέλιξει ἢ παραδόσις. Αὕτη περιλαμβάνει ἐπίσης ἐντυπώσεις ἐκ τῶν ἐπιδράσεων ἀνθρώπων ζώων καὶ ἀντικειμένων, ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑποβάλλει εἰς χρονικοὺς περιορισμούς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀναφέρει αὐτὰς εἰς τὸν ἀνθρώπου, εἰς τὴν καταγωγὴν αὐτοῦ καὶ τὰς ιδιότητας. Διὰ τῆς παραδόσεως ἄρχεται ἡ γενεαλογία καὶ ἡ καταγωγὴ τοῦ ἀνθρώπου ἢ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, γὰρ ἀπασχολῆ τὴν πνευματικὴν ζωὴν. Ἐνθ' δὲ καὶ τὰ παραμύθια ἐξακολουθοῦσι γὰρ παραμένωσι συνοδεύοντα καὶ ἐκδηλοῦντα τὴν πρωτόγονον κατάστασιν τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως, ἢ παρίδοσις κυριαρχεῖ τῶν ἐν γένει ἀντιλήψεων, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ πλήρης διέκρισις, σύγκρισις, σύνθεσις κλπ. ἀντικειμένου καὶ λειτουργίας φέρει τὸν χαρακτηριστὴρα ἀποδόσεως μὲν εἰς ἀνθρωπόμορφα ὄντα τῆς δυνάμεως καὶ ισχύος, αἱ ὁποῖαι ἀπεδίδοντο ἕως τῶρα εἰς ἀντικείμενα καὶ ζῶα, φανταστικῆς δὲ παρουσιάσεως τῶν ιδιοτήτων τῶν τοιούτων ἀνθρωπομόρφων ὄντων κατὰ προβολὴν καὶ πολλαπλασιασμὸν τῶν ἰδίων ιδιοτήτων καὶ δυνάμεων, ἐφ' ὅσον μάλιστα αἱ ἐκ λειτουργιῶν καὶ ἐνεργειῶν ἀπασχολοῦσαι γὰρ ἐντυπώσεις δὲν ὑποπίπτουσιν ἀμέσως εἰς τὰς αἰσθήσεις καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν γὰρ σχηματισθῆ περὶ αὐτῶν ἄλλη τις ἔννοια. Διὰ τοῦτο ἡ παρίδοσις παρουσιάζει τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πνευματικοῦ βίου κατὰ ταῦτα, ὅτι τὰ περιεχόμενα διηγήσεων καὶ περιγραφῶν καθορίζονται κατὰ χρόνον καὶ τόπον ἀφ' ἑνὸς καὶ περιορίζονται εἰς τὸν ἀνθρώπου καὶ τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ ἀφ' ἑτέρου.

Παραμύθιον, παράδοσις καὶ θρῆνος ἢ διήγησις παιθῶν (Legende) ὄρισμένων ἡρώων, ἀποτελοῦσι τὴν ἀπὸ τοῦ πρωτογόνου μύθου, ἐξέλιξιν, κατὰ γενικὴν παραδοχὴν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἰδίᾳ κατ' ἐρεύνας συγκριτικὰς μετὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Iacob Grimm. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ περὶ ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας, τὰ περὶ Ἰηρακλέους καὶ τῶν ἄθλων αὐτοῦ, τὰ περὶ Διὸς καὶ μεταμορφώσεων αὐτοῦ, τὰ περὶ πλανῶν τοῦ Ὀδυσσεὺς καὶ τῶν συντρόφων του κλπ. ἀποτελοῦσι περιεχόμενα τοιούτων παραδόσεων (Sage), διότι ἐνῶ κατὰ τὴν διήγησιν καὶ τὸν τρόπον περιγραφῶν δὲν διαφέρουσι τοῦ παραμυθίου, ἐνέχουσιν ἐν τούτοις τοὺς κατὰ τόπον, κατὰ χρόνον καὶ κατὰ πρόσωπα καθορισμούς, πρῶγμα τὸ ὁποῖον οὐδαμοῦ τοῦ παραμυθίου ἀπαντᾷται.

Τὸ παραμύθιον δὲν ἀφορᾷ εἰς παρίστασιν παρελθόντος τινός, ἀλλ' ἐξωτερικεῖ ἐντυπώσεις ἐκ τοῦ καθημερινοῦ περιβάλλοντος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν φόβου καὶ πόθου, αἵτινα ἐκδηλοῦ. Τὰ ἐν ταῦτῳ συμβαίνωσι πανταχοῦ καὶ ὁμοῦ οὐδαμοῦ ἔλαβον χώραν. Κατὰ τὸ περιε-

χόμενον ὁμως τῶν παραδόσεων καὶ ὑπ' αὐτό, ἐπειδὴ ἐκδηλοῦται σκοτεινὴ τις ἀνάμνησις, μετοναστεύσεων, ἐστρατειῶν, ἡρωϊκῶν πράξεων κλπ., διὰ τοῦτο πρόκειται ἐν ταῖς παραδόσει περὶ ἰδέας τινὸς καὶ ἐρμηνείας τοῦ παρελθόντος. Ὅπως δὲ εἰς τὰλλα, οὕτω καὶ εἰς τὰς περὶ ψυχῆς καὶ ψυχικοῦ βίου ἀντιλήψεις ἐν τῇ παραδόσει ἀνακαλύπτομεν τὸν καθαρὸν μῦθον περὶ ψυχῆς ἢ περὶ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου, διότι πρόκειται περὶ παραστάσεως κατὰ προβολὴν τῶν ἰδίων τοῦ ἀνθρώπου λειτουργιῶν συνειδήσεως καὶ καταστάσεων ψυχῆς. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ἡ παράδοσις ἀποτελεῖ τὸν ἐνδιάμεσον μεταξὺ παραμυθίου καὶ μύθου βαθμὸν ἐξελίξεως. Ὁ μῦθος διὰ τῆς παραδόσεως συγκεντρούμενος καὶ περιοριζόμενος εἰς ὠρισμένον φυσικὸν καὶ κοινωνικὸν περιβάλλον καὶ ὑπαγόμενος κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ εἰς τοὺς περιορισμοὺς χρόνου, τόπου καὶ προσώπων ἢ προσωπικότητων, λαμβάνει καὶ ἀποδίδει τὴν καθαρὰν τοῦ ἐξ οὗ πηγάζει λαοῦ πνευματικὴν φυσιογνωμίαν. Ἀποτελεῖ ἐνότητα καὶ διαφέρει τῶν παραμυθίων καὶ τῶν παραδόσεων κατὰ τοῦτο. Τὴν ἐνοποίησιν δ' αὐτοῦ ταύτην ὀφείλει ὁ μῦθος κυρίως εἰς τὸ σταθερὸν καὶ ἰδιότυπον τῆς πνευματικῆς ἐξελίξεως λαῶν, οἱ ὅποιοι οἰανδήποτε παράδοσιν καὶ ἐντύπωσιν ἐξ ἐπιδράσεως ζωῆς καὶ φύσεως ἀφομοιοῦσι κατ' ἴδιον τρόπον.

Παράγοντες τοῦ μύθου, κατὰ τὸν W. Wundt, εἶναι : 1) αἱ ἀτομικαὶ καὶ γενικαί, (ἤτοι συνολικαὶ τῆς κοινωνίας) ἐπιδράσεις καὶ ἀλληλεπιδράσεις. Κατὰ ταύτας ἡ προσωπικότης τοῦ ἀτόμου ἤρωος, ἀρχοντος ἐπιβάλλεται καὶ ὀυθμίζει τὴν μυθολογίαν καὶ τὴν ποίησιν διὰ τῶν πράξεων τοῦ ἢ τῶν πράξεων τῶν προγόνων τοῦ. 2) αἱ ἐπιδράσεις τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ γεγονότων εἰς τὰ ὅποια ἀφορᾷ ὁ περὶ φύσεως Μῦθος. 3) ὁ περὶ φύσεως μῦθος μετὰ τῆς μυθολογούσης ποιήσεως. 4) ἡ κατὰ τὴν μυθολογίαν λατρεία 5) ἡ τάσις πρὸς δημιουργίαν γενικῶν μυθολογικῶν ἀντιλήψεων περὶ κόσμου καὶ ζωῆς.

Εἰς τὰ καθέκαστα τῶν τοιούτων τοῦ μύθου παραγόντων, δὲν εἶναι δυνατὸν βεβαίως νὰ ἐκταθῇ ἡ παροῦσα ἔρευνα. Οὐχ' ἦντον ὁμως προκειμένου νὰ λάβωμεν σαφῆ ἰδέαν τῶν περὶ ψυχῆς καὶ ψυχικῶν φαινομένων καὶ λειτουργιῶν ἀντιλήψεων κατὰ τὴν μυθολογικὴν περίοδον, ὀφείλομεν νὰ ἐμβαθύνωμεν καὶ εἰς τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῆς περιόδου ταύτης τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Τοῦτο, διότι ὁ κυρίως μῦθος ὡς πηγὴ τῶν περὶ ψυχῆς κλπ. ἀντιλήψεων ἀποτελεῖ, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐτονίσθη, περιορισμὸν μὲν τῶν ψυχικῶν φαινομένων εἰς λειτουργίας καὶ ἐνεργείας, ἀπόδοσιν δὲ τούτων εἰς ἀνθρώπινα ὄντα φανταστικά καὶ κατὰ προβολὴν τῶν ἰδίων ἰδιοτήτων σχηματιζόμενα.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον λοιπὸν διὰ διαρκοῦς ἐξελίξεως ἀπὸ τοῦ ἀμέσως ἐπιδρωόντος καὶ ὑποπίπτοντος εἰς τὰς αἰσθήσεις, χωρεῖ ἡ πνευματικὴ ζωὴ πρὸς τὴν διάκρισιν λειτουργιῶν ὡς ἐσωτερικῶν αἰτίων. Αἱ λειτουργίαι αὗται, ἐπειδὴ δὲν ὑποπίπτουσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις, ὅπως τὰ λοιπὰ ἀντικείμενα καὶ φαινόμενα σχηματίζονται ἐπὶ τῇ βάσει ἄλλων ἀντικειμένων, ζώων καὶ ἀνθρώπων, τὰς αὐτὰς ιδιότητες ἐχόντων καὶ καθ' ὅμοιον τρόπον ἐπιδρωόντων. Αἱ ιδιότητες αὗται βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἀπὸ τῶν διαφορῶν ἄλλων ἀντικειμένων καὶ φαινομένων συγκεντρῶνται εἰς φανταστικά ἀνθρωπόμορφα ὄντα δρωόντα καὶ ἐνεργοῦντα κατὰ πολλαπλῆσιν (ποιοτικὸν τε καὶ ποσοτικὸν) τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως καὶ ἐν ὁρισμένῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ. Αἱ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀνθρωπομορφικὴν χαρακτῆρα λαμβάνουσαι ἀντιλήψεις ἐξωτερικεύονται εἰς τὸν κυρίως μῦθον, ὅστις διὰ τοῦτο ἀποτελεῖ φαινόμενον μακρῶς ἐξελίξεως ἀπὸ τῆς πρωτογόνου καταστάσεως. Ὁ πολυμορφισμὸς τῆς πρωτογόνου καταστάσεως ἐξελίσσεται τριωντοτρόπως εἰς ἀνθρωπομορφισμὸν γενικῶς ἐπικρατοῦντα.

β'. Γενικά χαρακτηριστικά τῶν μυθολογικῶν ἀντιλήψεων.

Ἡ εἰς τὸ ἀντικείμενον, ἐνεργεῖν καὶ φαινόμενον, διαίγνωσις καὶ παραδοχὴ ἑτέρου ἀντικειμένου, ὡς αἰτίας τῆς ἐνεργείας καὶ κινήσεως, ἀποτελεῖ, τὸν ἀπὸ τῆς πρωτογόνου καὶ προμυθολογικῆς καταστάσεως εἰς τὴν καθαρῶς μυθολογικὴν, μεταβατικὸν σταθμὸν, διότι ἤδη ἄρχεται σύνδεσις ἐνσυνείδητος διαφορῶν ἐκρίνεσιν τῶν ἀντικειμένων καὶ ἐκδηλώσεων ἢ ιδιοτήτων καὶ καταστάσεων, καίτοι ἔλλειπει ὁ τρόπος συνδέσεως ἐκεῖνος, καθ' ὃν πλήρως καὶ πραγματικῶς καθορίζονται αἱ σχέσεις μεταξὺ ἀντικειμένων καὶ συνειδήσεως ἢ ἰγῶ. Ἐὰν λήθομεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἰδίαν ἡμῶν συνείδησιν, παρατηροῦμεν ὅτι αἱ ἀντιλήψεις καὶ αἱ παραστάσεις περὶ τῶν ἀντικειμένων συνδέονται ὄχι μόνον ἐπὶ τῇ βάσει ὁμοιότητος φαινομένων καὶ ἐκδηλώσεων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁμοιοτρόπου τῆς λειτουργίας καὶ ἐνεργείας, ὧν φορεῖς εἶναι τὰ ἀντικείμενα. Λόγῳ τούτου ἐναλλάσσομεν λ. χ. κατὰ περιστάσεις τὸ ἀεροπλάνον πρὸς τὸ πτηνόν, ὄχι διότι ἀμφοτέρω τὰ ἀντικείμενα ἔχουσιν ὁμοιότητά τινα μεταξὺ τῶν, ἀλλὰ διότι καὶ τὸ ἀεροπλάνον κινεῖται εἰς τὸν ἀέρα, ἡμεῖς δὲ συχνάκις βλέπομεν μεγάλα πτηνὰ νὰ διανύωσι τὸν ὄρξοντα καὶ πάλκις μάλιστα νομίζομεν ὅτι διακρίνομεν τὰ κινούμενα αὐτῶν πτερά ἢ τὸν ἔλικα τοῦ ἀεροπλάνου.

Ἐκ τούτων προκύπτει, ὅτι ὄχι μόνον τὰ ἀντικείμενα καθ' ἑαυτά, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀλλαγὰς τῶν καταστάσεων αὐτῶν ἀντιλαμβανόμεθα, καὶ

ὅτι αἱ ἀλλαγῆαι καταστάσεων ἐνὸς ἀντικειμένου συνδέονται καὶ ἐναλλάσσονται ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν πρὸς ὁμοίας ἀλλαγὰς καταστάσεων ἄλλων διαφόρων ἀντικειμένων. Ἡ ἀλλαγὴ αὕτη καταστάσεως συνδέεται καὶ ἐναλλάσσεται ἰδιαιτέρως πρὸς τὴν ἀτομικὴν ἡμῶν ἐνέργειαν, τὴν ὁποίαν ἔχομεν συνηθίσῃ νὰ ἐκτελῶμεν καὶ πάντοτε εἴμεθα ἕτοιμοι νὰ ἐνασκήσωμεν. Οὕτω συμβαίνει ὥστε, ὅτι ἀντιλαμβανόμεθα εἰς τὰ ἀντικείμενα καὶ τὸ περιβάλλον νὰ τὸ συμμερίζωμεθα καὶ ἀντιλαμβανώμεθα καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, πρὸ πάντων ὅταν εὐρισκώμεθα εἰς κατάστασιν ἐρεθισμοῦ, ὁπότε διὰ κινήσεων, αἱ ὁποῖαι συνοδεύουσι τὴν ἀντικειμενικὴν ἐνέργειαν καὶ λειτουργίαν, προδίδομεν τὴν τοιαύτην ἡμῶν συμμετοχὴν, ὅπως π. χ. ὅταν παρακολουθῶμεν ἀγῶνας, ὅταν χειροκροτῶμεν ἀσυνειδήτως, ὅταν ἐνθουσιαζώμεθα ἢ λυπώμεθα ἐπειδὴ παρευρισκόμεθα εἰς περιβάλλον ἐν ἐνθουσιασμῷ ἢ λύπῃ διατελοῦν, ὅταν γελῶμεν κλπ. Τοῦτο δὲν μᾶς ἐμποδίζει νὰ ἀφαιρέσωμεν τὴν οὕτω συνδεθεῖσαν ἐνέργειαν καὶ λειτουργίαν ἐξ ἄλλων ἐνεργειῶν καὶ λειτουργιῶν καὶ ἐκ τῆς ἰδίας ἡμῶν ζωικῆς ἐνεργείας καὶ νὰ λάβωμεν αὐτὴν ὡς γενικὴν καὶ παρὰ παντὸς ἄλλου παραδεκτὴν, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἡ ἐξέλιξις τῆς πνευματικῆς ἡμῶν ζωῆς καθιστᾷ δυνατὴν τὴν μεταφορὰν καὶ γενίκευσιν τῆς ἐνεργείας καὶ εἰς ἄλλας σχέσεις, ὅπου ἐμφανίζεται. Τὰ συμπεράσματα, ἅτινα συνάγομεν ἐκ παρατηρήσεως τῶν φυσικῶν ἀντικειμένων καὶ φαινομένων κατὰ τὰς σχέσεις αὐτῶν, εἶναι τοιαύτη τις γενίκευσις καὶ μεταφορὰ. Ὅταν δὲ λείπη ἡ τοιαύτη ἰκανότης εἰς ὀλιγώτερον ἐξηλιγμένην πνευματικὴν ζωὴν, τότε αἱ λειτουργίαι καὶ ἐνέργειαι ἀναγνωρίζονται ὡς πραγματικαί, ὅπως ἐμφανίζονται καθ' ἑαυτὰς εἰς τὴν συνείδησιν.

Τὸ οὐράνιον τόξον, λ. χ. τὸ ὁποῖον οἱ πρωτόγονοι λαοὶ ἐκλαμβάνουσι ὡς ἀντικείμενον φωτεινὸν ἐγχρωμον καὶ ὀνομάζουσι ἀπὸ παρομοίων ἀντικειμένων, ὅπως τὸν ἥλιον σφαῖραν, παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἰσραηλίταις ἐθεωρεῖτο σημεῖον συμφωνίας καὶ ὄρου μεταξὺ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων κατόπιν τοῦ κατακλυσμοῦ. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐθεώρουν τοῦτο ὡς γέφυραν δι' ἧς ἡ θεὰ Ἴρις ἀπὸ τῆς κατοικίας τῶν θεῶν κατήρχετο εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ μόνον ὅταν οἱ πρῶτοι Ἕλληνες φιλόσοφοι ἐνεβάθηναν εἰς τὰς αἰτίας τὰς φυσικὰς τῶν ὄντων, ὁ Ξενοφάνης ἀπεφάνθη ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται Ἴρις οὐδὲν ἄλλο εἶναι κατὰ φύσιν, εἰμὴ ἐγχρωμος νεφέλη. Ὁ ἥλιος, ὅστις παρὰ τῶν κατοίκων τῆς κεντρικῆς Βραζιλίας ὀνομάζεται σφαῖρα ἐκ πτερῶν ἐρυθρῶν κλπ., ἄλλως λαμβάνεται παρὰ τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων (Ποβλ. G. Rödler Urkunden Zur Religion dex alten Aegypten 1915, εἰσαγωγή καὶ

ὁ μέγας ἕμνος τοῦ Aton). Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Αἰγυπτίοις κατὰ μὲν τὰς προηγουμένας ἐποχὰς ὁ ἥλιος ἐθεωρεῖτο ὡς ζῶν τι ὄν, διότι τὸσυν ἡ μορφή καὶ τὸ οὐχίμα αὐτοῦ, ὅσον καὶ ἡ κίνησις καὶ ἐνεργεῖα συνεδέοντο. Ὅταν ὅμως προέκυψε πολιτισμὸς τις ἐκ τῆς ὀργανώσεως τῶν φυλῶν καὶ ἐκ τῆς βασιλείας, ὁ ἥλιος «ὁ ἰσχυρότατος κύριος τῆς ἡμέρας» ἐθεωρεῖτο «ὡς ὁμοίωμα τοῦ ἐπιγεῖου βασιλέως ὑπὸ ἀνθρώπινην μορφήν, ἐπὶ θρόνου καθήμενος ἐστεφανωμένος διαπλέων τὸν οὐρανὸν ἐπὶ νηὸς ὅπως ὁ Φαραὼ τὸν Νεῖλαν κατὰ τὰς τελετάς». Χάριν τοῦ βασιλέως τούτου τοῦ οὐρανοῦ «εἶχε σχηματισθῆ ἀλλή καὶ ἐγένοντο τελεταί». Ὅντω δὲ κατὰ τὴν ἱστορικὴν περίοδον τῶν Φαραῶ προέκυψε λατρεία τοῦ ἡλίου ἐπιδράσασαι καὶ εἰς τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὰς σχέσεις τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ἀμένοφις ὁ τέταρτος (1400 π. Χρ.) μάλιστα ἐπεσχίρησε νὰ ἐπιβιάσῃ ἡλιακὸν μονοθεϊσμόν, διὰ τοῦ ὁποῖου, ἐφ' ὅσον διήρκεσεν ἡ βασιλεία του οἱ ἄλλοι θεοὶ εἶχον καταργηθῆ. Ὁ ἥλιος «Aton», ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ περίφημος πρὸς αὐτὸν ἕμνος, ἐθεωρεῖτο ὁ μόνος δημιουργὸς ὁ δημιουργήσας καὶ συντηρῶν τὸν κόσμον καὶ ὁ γένν προσδίδων ζωὴν. Βλέπομεν λοιπὸν πῶς ἡ περὶ ἡλίου ἀντίληψις ἀπὸ τοῦ περιορισμοῦ εἰς τὸ ἀμέσως αἰσθητὸν χωρεῖ πρὸς τὴν σύνθεσιν ἰδιότητων ἀνθρωπίνων καὶ θεῶν. Ἡ κατ' αἰσθησιν ἀντίληψις ὑποχωρεῖ πρὸ τῆς θεωρούσης τὸν ἥλιον ὡς πτηνόν, ἢ τέλος ὡς βασιλεὺ Φαραῶ πανίσχυρον, ἀθάνατον, ζωηφόρον κλπ. Τὴν αὐτὴν περίπτω ἐξέλεξιν περὶ ἡλίου εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὴν μυθολογίαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐὰν λάβωμεν ὅπ' ὄψιν τὰς διαφόρους αὐτοῦ ὀνομασίας παρ' Ὀμήρω καὶ καταλήξωμεν εἰς τὴν ἐπίκλησιν τοῦ Αἰαντος καὶ εἰς τὸν μῦθον τοῦ Φαέθοντος. Εἰς ὅλα δὲ ταῦτα φαίνεται ἡ ἀντίληψις καὶ διακρίσις λειτουργιῶν καὶ ἐνεργειῶν, εἰς ἃς ἀσχολεῖται ἡ πνευματικὴ ζωὴ μετὰ τὴν πρωτόγονον αὐτῆς κατάστασιν. Ὁ ἥλιος κατ' ἀρχὰς θεωρεῖται παρ' Ἑλλησι δίσκος στρογγύλος (Ἰλιάδ. 18, 484) ἢ μύδρος διάπυρος ἢ ὀλκίς, κατόπιν δὲ παρουσιάζεται ὡς θεὸς ὑπὸ ζωϊκὴν μορφήν, ἢ πλάνης, ἢ κύριος καὶ ὀδηγὸς τοῦ ἡλιακοῦ ἄρματος κλπ.

Ὁ χαρακτὴρ ὁ γενικὸς λοιπὸν τοῦ μετὰ τὴν πρωτόγονον πνευματικὴν κατάστασιν βαθμοῦ ἀξελίξεως ἔγκειται εἰς τὴν διακρίσιν καὶ ἐνσυνείδητον ἐπεξεργασίαν λειτουργιῶν καὶ ἐνεργειῶν, αἱ ὁποῖαι ἀμέσως ὅπως ἐμφανίζονται, λαμβάνονται καὶ θεωροῦνται πραγματικά. Τοῦτο φέρει εἰς τὴν παραδοχὴν ζώντων ὄντων (ζώων, ἀνθρώπων, θεῶν) δράντων καὶ ἐνεργούντων καὶ διὰ τοῦτο προκαλούντων τὰ φαινόμενα καὶ τὰς λειτουργίας ἐν τῇ ζωῇ καὶ τῇ φύσει. Τὸ περιεχόμενον διηγήσεως περὶ

τοιαύτης δράσεως και ενεργείας ζώντων όντων, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τὸν κυρίως μῦθον, ἐμφανίζεται εἰς τὰς μυθολογικὰς ἀντιλήψεις, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦσι τὸν κυρίως χαρακτήρα τοῦ βαθμοῦ τούτου τῆς ἐξελίξεως τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Αἱ ἰδιότητες τοῦ μύθου, ὅπως και τοῦ παραμυθίου τῆς πρωτογόνου βαθμίδος ἐξελίξεως, βασιζονται εἰς τὰς ἰδιότητες τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως. Διὰ τοῦτο, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὰς ἐκ σχετιζομένων λειτουργιῶν και ἐνεργειῶν ἐντυπώσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπασχολοῦσι τὴν συνείδησιν κατὰ τὸν βαθμὸν τούτον τῆς ἐξελίξεως (ἀντὶ τῶν λαμβανουσῶν τὰ ἀντικείμενα καθ' ἑαυτὰ ἐντυπώσεων) δυνάμεθα και τὸν μῦθον νὰ χαρακτηρίσωμεν διὰ τῶν τριῶν γνωρισμάτων, ἅτινα ἀπεδώκαμεν εἰς τὸ προμῦθιον ἢ παραμῦθιον. Κατὰ ταῦτα : 1) Καὶ τοῦ κυρίως μύθου χαρακτηριστικὸν ἀποτελεῖ ἡ φαινομενικὴ ἔλλειψις ἐπιγνώσεως νόμων, κανόνων και συσχετίσεως. Τούτου ἕνεκα οἱ ψυχολόγοι ἤχησαν εἰς τὴν παραδοχὴν ἰδιαιτέρας μυθοπλαστικῆς φαντασίας (W. Wundt), ἐνῶ πράγματι πρόκειται περὶ συνδέσεως και ἐναλλαγῆς τῶν ἐν τῷ μύθῳ παριστανομένων γεγονότων και λειτουργιῶν πρὸς ἄλλα γεγονότα και ἐνεργείας, αἱ ὁποῖαι ἐν τῇ συνειδήσει και εἰς τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἔχουσι τὴν βᾶσιν και ἐντεῦθεν προέρχονται και γενικεύονται ἢ ἐξαντικειμενικεύονται. 2) Καὶ εἰς τὸν μῦθον συμβαίνει διὰ τῆς ἐναλλαγῆς τῶν ἐνεργειῶν και λειτουργιῶν ἐναλλαγὴ και μεταμόρφωσις προσώπων και ζώων, ἅτινα παρουσιάζονται ὡς φροεῖς τῶν διαφορῶν ἀπασχολουσῶν τὴν συνείδησιν λειτουργιῶν και ἐνεργειῶν. Ἡ θερμότης και ἡ κίνησις ἢ τακτικὴ τοῦ ἡλίου λ. χ. ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς ἐναλλάσσεται πρὸς τὴν σκόπιμον κίνησιν τοῦ ἀνθρώπου και ἐπειδὴ εἰς τὸν ἡλίον παρουσιάζονται οὕτω λειτουργίαι και ἐνεργεῖαι ὅμοιαι πρὸς τὰς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἡλιος θεωρεῖται ἀνθρωπόμορφον ὄν, θεός. 3) Ἐμβαθύνοντες εἰς τὰ περιεχόμενα τῶν μυθολογιῶν εὐρίσκομεν ἐπίσης τὴν παραδοχὴν ἰδιαιτέρας ἀπασχολουσῶν ἐνεργειῶν και λειτουργιῶν ὡς ἀνεξαρτήτων, πράγματι ὅμως ἐξαρτωμένων. Τοῦτο δὲ συμβαίνει λόγῳ τῶν ὄντων, ἅτινα φαίνονται ὡς φροεῖς αὐτῶν. Ὁ κεραυνός, ἡ βροχὴ λ. χ. και τὰ λοιπὰ φυσικὰ φαινόμενα θεωροῦνται ὡς ἀνεξάρτητα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐνεργεῖαι σκόπιμοι κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ὁμοιότης αὕτη τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ μύθου πρὸς τὰ τοῦ προμυθίου σημαίνει ὅτι ἡ πρωτόγονος και προμυθολογικὴ ἀντίληψις δὲν ἐξαφανίζεται διὰ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ μύθου, ἀλλὰ καλλιεργεῖται περαιτέρω και ὑφίσταται εἰς τὸ βᾶθος κατὰ τρόπον μὴ ἐπιτρέποντα νὰ τεθῶσιν ἀκριβῆ ὄρια μεταξὺ τῶν δύο τούτων βαθμῶν τῆς ἐξελίξεως. Ἡ μυθολογία ὅμως διακρίνεται, ἐφ' ὅσον πρόκει-

ται περί συνδέσεως ὄχι ἀντικειμένων ἀπλῶς, ἀλλὰ ἐνεργειῶν καὶ λειτουργιῶν, αἱ ὁποῖα ἐκδηλοῦνται εἰς μυθικὰ ὄντα καὶ πρόσωπα λαμβανόμενα ἐκ τῶν ἐνεργειῶν καὶ λειτουργιῶν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐτησία κίνησις τοῦ ἡλίου λ. χ. συνδυάζεται πρὸς ἐμφάνισιν νέας ζωῆς μὲν κατὰ τὴν ἀνοιξιν, θανάτου δὲ κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ εἰς ταῦτα διαβλέπεται μυθολογικῶς ἀγωνιζόμενος καὶ τέλος ἀποθνήσκων ἄνθρωπος (Μύθος τοῦ Siegfried). Ἐπίσης ἡ διανοητικὴ δύναμις τοῦ ἀνθρώπου ἐνσαρκοῦται διὰ τῆς μυθολογίας εἰς ἦρωα (μῦθος τοῦ Ἡρωϊκέως), θεμελιοῦντα τὴν πνευματικὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐξέλιξιν ταύτης διὰ τοῦ πύρος καὶ τῶν τεχνῶν, διὰ τῶν παιδῶν καὶ τῆς λυτρώσεως. Ὁ ἀτομικὸς «δαίμων», ἡ πλαγυμένη «Γύχη», ὁ «Ἔρως» ὡς τίσις καὶ πηγὴ τῆς πραγματικότητος, ἡ «ἀνάγκη» τοῦ κοινωνικοῦ βίου καὶ ἡ «ἐλπίς» ὡς πέντε τύποι τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐξελέξεως κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς κατὰ τὸν Goethe (Urwoorte; Orphisch), λόγῳ τοῦ ἀπεριορίστου κύρους αὐτῶν καὶ τῆς ἐπιβολῆς, κυριασθῶνται κατὰ τὴν μυθολογικὴν περιόδον ὡς θεοὶ ἢ καὶ ἀνθρωπόμορφα ὄντα, τὰ ὁποῖα καθορίζουσι καὶ κανονίζουσι τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν. Ἡ ἐξαντικωμένη αὕτη ἤμιος ἐνεργειῶν, καταστάσεων, λειτουργιῶν κλπ. ὡς παρουσιάζεται κατ' ὄλον τὸ περιεχόμενον καὶ εἰς πᾶσας τὰς μυθολογίας, ἔχει ὡς βῆσιν τὸν ἀνθρώπου καὶ τὴν ζωὴν αὐτοῦ καὶ συνείδησιν, εἴτε κατὰ προβολὴν τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν αὐτοῦ ἰδιωτήτων, εἴτε κατὰ τὸν σχηματισμὸν ἀντιλήψεων περὶ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τὴν φύσιν ἐν γένει. Ἐνῶ δὲ πρότερον τὰ ἀντικείμενα καὶ αἱ καταστάσεις κατ' ἑαυτὰ ἀπετέλουν τὸ κέντρον τῆς πνευματικῆς κινήσεως, ἤδη αἱ ἀνθρώπινα ἐνεργεῖαι καὶ λειτουργεῖαι ἀποτελοῦσι τοῦτο μεταφερόμενα εἰς τὰς ἐν γένει ἐνεργεῖας καὶ λειτουργίας τῆς ζωῆς καὶ τῆς φύσεως. Ἡ πλήρης ἤμιος αὐτοσυνειδησία καὶ ἡ ὀρθὴ ἀντίληψις τῶν ἐν ἡμῖν συμβαινόντων δὲν ἀναιρᾶνται ἀκόμη.

γ'. Ἡ ψυχὴ καὶ αἱ λειτουργεῖαι αὐτῆς κατὰ τὴν μυθολογίαν.

Συμφώνως πρὸς τὸν ἀνωτέρω ἐκτεθέντα γενικὸν χαρακτῆρα τῶν μυθολογικῶν ἀντιλήψεων, αἱ περὶ ψυχῆς καὶ ψυχικοῦ βίου ἰδέαι κατὰ τὸν βαθμὸν τοῦτον τῆς ἐξελέξεως παρουσιάζουσιν, ἄφ' ἑνὸς μὲν διακρίσεις λειτουργιῶν καὶ ἐνεργειῶν, (ἢ ἐσωτερικῶν ἐλατηρίων) ἀπὸ τοῦ σώματος, ἄφ' ἑτέρου δὲ ἐντοπισμὸν τῶν τοιούτων ἐνεργειῶν εἰς ὁρισμένα ὄργανα τοῦ σώματος καὶ τέλος τὴν γενικὴν τάσιν πρὸς ἐνοποίησην τῶν τοιούτων ψυχικῶν λειτουργιῶν. Αὗται παριστῶνται ἐν τέλει ὡς προκύπτουσαι ἐξ αὐτοῦ τινος οὐσίας (ψυχῆς) φερούσης τὴν μορφήν τοῦ εἰς ὃ ἀνήκει σῶματός.

Κατὰ τὰς τοιαύτας διακρίσεις ἐνεργειῶν καὶ λειτουργιῶν προηγου-
νται καὶ προέχουσι βεβαίως αἱ φυσιολογικαὶ λειτουργίαι, διότι αὗται συν-
δέονται ἀμέσως πρὸς ὠρισμένα ὄργανα τοῦ σώματος. Ἡ κυκλοφορία
τοῦ αἵματος, ἡ ἀναπνοὴ κλπ. διακρίνονται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, αἱ δὲ
ψυχικαὶ ἐνεργεῖαι ἐντοπιζονται διὰ τοῦτο εἰς τὴν καρδίαν καὶ τοὺς πνεύ-
μονας. Αἱ ἐνεργεῖαι ὅμως αὗται προϊούσης τῆς ἐξελίξεως διακρίνονται
καὶ ἀπ' ἀλλήλων λόγῳ τοῦ εἶδους τοῦ εἰς ὃ ἀποδίδονται ὄργανου καὶ
τοῦ τρόπου τῆς λειτουργίας αὐτοῦ. Τοιοῦτοτρόπως ἔχομεν πλείστα κα-
τηγορήματα καὶ ὀνομασίας τῶν τοιούτων λειτουργιῶν εἰς πάσας τὰς μυ-
θολογίας καὶ τὰς ἐπικάς ποιήσεις, δι' ὧν προσδιορίζονται εἴτε τὰ σω-
ματικὰ ὄργανα, ἅτινα θεωροῦνται φορεῖς ἢ αἰτίαι τῆς τοιαύτης ἐνεργ-
γείας, εἴτε ἰδιότητες, εἴτε τέλος ψυχικαὶ λειτουργίαι λαμβάνουσαι τὸ ὄνομα
ἐκ τοῦ εἶδους καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκδηλώσεώς των.

Παρ' Ὀμήρῳ καὶ τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ ἀπαντῶμεν πλεί-
στας τοιαύτας ἰδιαιτέρας ὀνομασίας καὶ κατηγορήματα περὶ ψυχῆς. Αἱ
ἐννοιαὶ «φ ρ ἦ ν», «φ ρ ἔ ν α ς», «ψ υ μ ό ς», «ἦ τ ο ρ», «κ ἦ ρ», «μ ἔ ν ο ς»
«ν ό ο ς» (ν ο υ ς) εἶναι πάντοτε ἀνάλογοι πρὸς τὰς διαφόρους ψυχικὰς
λειτουργίας καὶ ἐνεργείας καὶ ἀποδίδουσι τὰς διαφόρους μορφὰς τῆς
συμφώνως πρὸς τὰς κρατούσας μυθολογικὰς ἀντιλήψεις συνδεδεμένης
πρὸς τὸ σῶμα ψυχῆς. Ἀυτὴ διακρίνεται τοῦ σώματος, διότι εἶναι ἄυ-
λος, σχετίζεται ὅμως καὶ πρὸς τοῦτο διότι φέρει συγχρόνως τὴν μορφήν
καὶ φυσιογνωμίαν αὐτοῦ. Εἶναι, κατὰ τὴν μυθολογίαν, αἰτία πάσης σω-
ματικῆς καὶ πνευματικῆς κινήσεως καὶ λειτουργίας καὶ ὡς ἀνωτέρα καὶ
τελειότερα τῆς ὕλης καὶ τοῦ σώματος θεωρεῖται ἄμεσον ἀπαύγασμα τῆς
θείας δυνάμεως (πνοὴ θεοῦ), διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἔλευθέρα τῶν περιορι-
σμῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπόκειται τὸ σῶμα. Τὰ ὄνειρα καὶ ὁ θάνατος
σημαίνουσι χωρισμὸν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος, ἀλλὰ καθ' ἕπνουσ
μὲν προσωρινῶς μόνον ἀποχωρίζεται ἡ ψυχὴ τοῦ σώματος, εἰς τὸ ὁποῖον
ἐπανέρχεται καὶ πάλιν, ἐν περιπτώσει δὲ θανάτου χωρίζεται τοῦ σώμα-
τος ὀριστικῶς καὶ ἐπ' ἀπειρον. Τὸ σῶμα ἔχει μέρος τῆς ζωῆς λόγῳ τῆς
αὐτῆς μορφῆς καὶ φυσιογνωμίας πρὸς τὴν ψυχὴν, ἡ ὁποία πλανᾶται
μετὰ θάνατον καὶ ἐπικοινωνεῖ πρὸς τοὺς ζῶντας. Ἡ σύστασις τῆς τοι-
αύτης ψυχῆς τῆς φερούσης τὴν αὐτὴν πρὸς τὸ σῶμα μορφήν, εἶναι
ἄνεμος ἢ πνοή, διότι μετὰ τῆς τελευταίας πνοῆς ἐκλείπει καὶ ἡ ψυχὴ, ἡ
σκιά, διότι αὐτὴ ἀποτελεῖ ἀπαύγασμα καὶ ἄυλον ἀντικείμενον φέρον
τὴν μορφήν τοῦ σώματος. Ὅπως εἰς τὴν τοιαύτην μυθολογικὴν ἀντί-
ληψιν περὶ ἐνιαίας ψυχῆς ὑπάρχουσι καὶ συμβιβάζονται πλείστα ἀντι-
θέσεις καὶ ἀντιφάσεις, οἷον ἄυλον καὶ μορφή, χωρισμὸς ὀριστικὸς τοῦ

σώματος καὶ σχέσεις χωρισθείσης ψυχῆς πρὸς τὸ νεκρὸν σῶμα κλπ. οὕτω καὶ μετὰ τῆς ἐνιαίας τοιαύτης ψυχῆς συμβιβάζονται εἰς τὴν μὴ ὑποκειμένην εἰς λογικοὺς περιορισμοὺς μυθολογικὴν σκέψιν καὶ συνείδησιν καὶ αἱ πολλαπλότητες τῶν ψυχικῶν ιδιοτήτων καὶ λειτουργιῶν. Τοῦτο ἀποδεικνύεται διὰ τῶν ἀνωτέρω ὁμηρικῶν ὀνομασιῶν, ὧν αἱ μὲν ἀναφέρονται εἰς ψυχικὰς λειτουργίας ἀποδιδόμενας εἰς ὀρισμένα ὄργανα τοῦ σώματος (φρένες—σπλάγχνα καὶ κοιλία—διάρρηγμα, νεφροί (¹) καὶ γεννητικὰ μέτρα, ἦτορ, κῆρ—καρδία) αἱ δὲ εἰς ιδιότητας καὶ ἐνεργείας μὴ ἐχούσας σχέσιν πρὸς ὄργανα τοῦ σώματος, ὅπως θυμὸς, μένος, νοῦς (²). Ἐνῶν δὲ θὰ ἐνόμιζέ τις ὅτι τῶν τοιούτων ἀντιλήψεων περὶ πολλαπλῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν καὶ λειτουργιῶν πρέπει νὰ προηγῶνται αἱ ἔχουσαι σχέσιν ἄμεσον πρὸς τὸ σῶμα καὶ νὰ ἔπονται αἱ ἀρρηχημένα ιδιότητες, συμβαίνει μᾶλλον ταῦτα φρένες καὶ θυμὸς νὰ ὑπάρχωσι παραλλήλως καὶ νὰ σημαίνωσιν αἱ μὲν φρένες θέσιν ψυχῆς, ἡ δὲ θυμὸς ἐνεργείαν. Τοῦτο δὲ πάλιν, εἴτε διότι ἡ ἐξέλιξις τῆς πνευματικῆς ζωῆς δὲν ὑπόκειται εἰς τοὺς μηχανικοὺς νόμους τῆς διαδοχικῆς ἀλλαγῆς ὀρισμένων καταστάσεων καθ' ὀρισμένα χρονικὰ διαστήματα, ὡς συμβαίνει εἰς τὴν κίνησιν κλπ. εἴτε καὶ διότι κατὰ τὴν περιόδον ταύτην διακρινομένης ἐνεργείας καὶ εἰδικῆς λειτουργίας ὀργάνου, κατ' ἀνάγκην σχηματίζεται ἔννοια περὶ τε τῆς πρώτης καὶ περὶ τῆς δευτέρας καὶ κατ' ἀντίφασιν ἢ ἀντίθεσιν ἀκόμη. Τοῦτο ἐπιτρέπει ἄλλως τε ὁ μῦθος, ὁ ἐλευθέρος ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, παντὸς νόμου, κανόνος κλπ. ἐκδηλούμενος κατὰ τὰς περὶ κόσμου καὶ ζωῆς ἀντιλήψεις. Ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ταῦτα ἡ τοιαύτη διάκρισις ὀργάνου σωματικῆ καὶ ἐνεργείας εἶναι ἀποτέλεσμα ἐξελίξεως, διότι ἀναλύοντες τὰς σχετικὰς ἐνοίας εὗρισκομεν βίαν αὐτῶν ὄργανον σωματικὸν ἢ οὐσίαν. Φρένες καὶ φρονέειν ἀναφέρονται ὁποσδήποτε εἰς τοὺς νεφροὺς καὶ τὸ διάρρηγμα, εἴτε «τύχη καὶ νόμος» καθ' Ἰπποκράτην (305 σελ.) εἴτε καθ' ὑπόθεσιν. Θυμὸς καὶ θυεῖν ἐπίσης ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὸ αἷμα καὶ τὴν κυκλοφορίαν ἢ ζωὴν αὐτοῦ, λόγῳ τῶν ὁποίων νομίζεται βίσις τῶν συναισθημάτων. Μένος σημαίνει κυρίως σωματικὴν δύναμιν, παρ' Ὁμήρῳ δὲ (Ἰλιάδ. 24, 214) (καὶ Ὀδυσσ. XV 422) ἀπαντῶμεν καὶ αὐτὴν τὴν νόησιν ἀποδιδομένην εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς (ὀφθαλμοῖσι νοεῖν). Ἄλλ' ἐνῶν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ

(¹) Περὶ Πλάτωνος Τίμαιον 70 Α.

(²) Περὶ Nägelsbach, homerische Theologie σελ. 359. G. G. Meyer—Homers Grundansicht von der Seele. Erwin Rohde—Psyche, Seelenkult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen I σελ. 44.

σπουδαιότερα τῶν ὀργάνων τοῦ σώματος ἀναλόγως πρὸς τὸ εἶδος τῆς λειτουργίας αὐτῶν καὶ τῆς σχέσεως πρὸς τὴν ψυχὴν, ἐξαίρονται ὅπως δὴποτε, ὁ ἐγκέφαλος δὲν λαμβάνεται ὑπὸ σπουδαίαν ἔκποσιν. Κατὰ τὴν μυθολογικὴν περίοδον ἐλάχιστα ἂν μὴ οὐδόλως χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν ἐρμηνεῖαν καὶ περιγραφὴν ψυχικῶν φαινομένων καὶ λειτουργιῶν. Ἐνῶ δ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς σχεδόν, τὸ ἔξω μέρος τῆς κεφαλῆς (ὄφθαλμοί, τρίχες κλπ.) ἐκτιμᾶται δεόντως καὶ θεωρεῖται Tabu, τὸ ἐντὸς αὐτῆς, ἦτοι ὁ ἐγκέφαλος, πολὺ ἀργότερον χρησιμοποιεῖται διὰ τὸν ἐντοπισμὸν ψυχικῶν λειτουργιῶν ἢ καὶ αὐτῆς τῆς ἐνιαίας ψυχῆς. Κατὰ τὸν W. Wundt ὁ ἐγκέφαλος λαμβάνεται ὡς βᾶσις ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν λειτουργιῶν μόλις κατὰ τὸν 16ον καὶ τὸν 17ον αἰῶνα δυνάμει τῶν προόδων τῆς ἀνατομίας καὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Καρτεσιῦ. Εἰς τὸν Τίμαιον τοῦ Πλάτωνος (44D καὶ 69C) δὲν πρόκειται προφανῶς περὶ ἐγκεφάλου ἀλλὰ περὶ κεφαλῆς γενικῶς. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐξ ἄλλου ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω λαμβάνει τὴν καρδίαν ὡς ἔδραν ψυχῆς καὶ ψυχικοῦ βίου.

Ἡ διάκρισις ἐνεργείας καὶ λειτουργίας ἀπὸ τοῦ ἀντικειμένου καὶ τῆς ὕλης ἢ χαρακτηρίζουσα κυρίως τὴν ἐξέλιξιν εὐθὺς μετὰ τὴν πρωτόγονον κατάστασιν τοῦ ψυχικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου, συντείνει ὥστε καὶ ἡ σωματοψυχὴ ὡς ἐνιαία ἀντίληψις περὶ λειτουργίας ψυχῆς νὰ λάβῃ ἄλλην μορφήν. Λόγω διακρίσεως καὶ ἐν τῇ ἐνιαίᾳ ταύτῃ σωματοψυχῇ, ἐνιαίας ἐπίσης ψυχικῆς λειτουργίας, ἐνεργείας ἢ αὐλοῦ οὐσίας, μορφοῦται ἡ ἐννοια περὶ πνοῖκῆς τινος ἢ σκιώδους ψυχῆς, ἐνοικούσης ἐν τῷ σώματι καὶ ἐγκαταλείπουσας αὐτὸ καθ' ὕπνου καὶ ἐν καιρῷ θανάτου. Κατὰ τὸν W. Wundt, ἡ μὲν σωματοψυχὴ ἀναφέρεται εἰς μόνον τὸ ζῶν σῶμα, ἐνῶ ἡ πνοϊκὴ καὶ ἡ σκιώδης ψυχὴ, ὡς προερχόμεναι : α) ἐκ τῆς παραστάσεως ἢ ἐντυπώσεως τῆς καταπαύσεως τῶν λειτουργιῶν τῆς ζωῆς μετὰ τῆς τελευταίας πνοῆς καὶ β) ἐκ τῶν παραστάσεων αἷς προκαλοῦσι τὰ ὄνειρα, ἐκ τῶν ψευδαισθήσεων, ἐκ τῆς μνήμης καὶ ἐκ τῆς φαντασίας (σκιώδης ψυχῆ) ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὸ ἀντικείμενον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀποχωριζόμενον τοῦ σώματος γίνεται αἰτία θανάτου. Τοιαύτη ὁμως ὑπόθεσις ἐνῶ συμβιβάζεται λογικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς κατὰ τὰλλα, δὲν φαίνεται νὰ ἀνταποκρίνηται πρὸς τὴν πραγματικότητα, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς παραλλήλους τὰς ἐννοίας σωματοψυχῆς καὶ πνοϊκῆς ἢ σκιώδους ψυχῆς. Τοιοῦτόν τι ὁμως δὲν συμβαίνει, διότι εἰς τὰ παραμύθια τῶν πρωτογόνων οὐδαμοῦ γίνεται λόγος περὶ ἐνεργειῶν, λειτουργιῶν, πνοῆς ἢ σκιᾶς ὡς ψυχῆς. Πνοὴν καὶ σκιὰν θεωρεῖ τὴν ψυχὴν μόνον ἢ Μυθολογία, διότι κατ' αὐτὴν γίνεται χρῆσις ἢ καὶ παρτίσταται

ἀνάγκη νὰ γίνηται τοιαύτη χρῆσις, διότι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην κυρίως ἀναφαίνονται αἱ περὶ Ἄδου ἀντιλήψεις καὶ περὶ ζωῆς μετὰ θάνατον. Κατὰ τὴν πρωτόγονον κατάστασιν ἐπικρατεῖ ἀντικειμενισμὸς πλήρης ὡς μῆς πληροφοροῦσιν ὁ φετιχισμὸς ἢ ἡ ξοανολατρεία, ὁ ἀνιμαλισμὸς (ζωολατρεία) κλπ. Ἐννοεῖται ὅτι σαφῆ καὶ προδιαγεγραμμένα ὄρια κατὰ τὴν διαδοχὴν τῆς μυθολογικῆς ἀντιλήψεως περὶ ψυχῆς δὲν ὑπάρχουσιν οὔτε δὲ καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι μόνον ἡ πλήρης κατάπτωσις τῆς πρωτογόνου καταστάσεως παράγει τὴν μυθολογικὴν περίοδον. Ἡ πρώτη, ὡπὼς καὶ ἡ δευτέρα καὶ πᾶσα ἄλλη μεταγενεστέρα μορφή ἐξελίξεως συνφαίνονται πρὸς ἀλλήλας καὶ συναρχουσιν εἰς τὸ βάθος πάσης ἀντιλήψεως καὶ ἐκδηλοῦνται σιμπλέστερον εἰς τε τὴν ἐξελισσομένην ἀτομικὴν συνείδησιν καὶ εἰς τὰς ἄχι συγχρόνως καὶ ὁμοίως πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἐξελισσομένας κοινωνίας. Λιὰ τοῦτο συμβαίνει μὲν ὅ,τι ὁ Tylor B. E. ⁽¹⁾ ἀναφέρει περὶ εἰδιώλου (σκιάς) ψυχῆς καὶ πνοῆς εἰς τοὺς πρωτογόνους λόγῳ ἐπιβολῆς διαφορῶν τῶν ὀνείρων καὶ ψευδαισιγήσεων, ἀλλὰ πρόκειται ἐνταῦθα περὶ πρωτογόνων διαφορῶν βαθμῶν ἀναμιμνήσκει, καὶ ἄχι περὶ πρωτογόνων ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅφ' ἦν λαμβάνομεν ἡμεῖς τοὺς ἐν ἀρχῇ πάσης ἐξελίξεως εὐρισκομένους λαοὺς. Κατὰ τὰς διαβαθμίσεις ταύτας ἐννοεῖται ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ συνδυάζονται τοιαῦτα ἔννοια βαθμηδὸν καὶ κατ' ἄλλαν. Ὅταν ἡμῶς ἡ πρωτόγονος κατάστασις μεταβληθῇ εἰς καθαρῶς μυθολογικὴν, τότε αἱ ἔννοια περὶ σωματοψυχῆς ἢ ἰλοψυχῆς ἀντικαθίστανται διὰ πνοϊκῆς τιμῆς καὶ σκιώδους ψυχῆς, ἄλλου καὶ ἐχούσης μορφὴν τὴν τοῦ εἰς ὅπερ ἀνήκει σώματος. Λιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς λοιπὸν ἀναγκαζόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν διαδοχικὰς τῆς πρωτογόνου ἰλοψυχῆς ἢ σωματοψυχῆς τὰς ἐννοίας περὶ πνοϊκῆς καὶ σκιώδους ψυχῆς. Ἡ πνοϊκὴ ψυχὴ ὡς συνδυασμὸς ἀναπόσπαστος τῆς ψυχορραγίας καὶ τοῦ θανάτου πρὸς τὴν πνοὴν ἐμμένει ἐπὶ πολὺ εἰς τὰς ἀντιλήψεις καὶ κυριαρχεῖ πίεσις ἐμπειρικῆς καὶ μὴ ἐπιστημονικῆς ἀναπτύξεως. Ὡσαύτως καὶ ἡ σκιώδης ψυχὴ διατηρεῖται μέχρι τῆς ἐπιβολῆς ἐπιστημονικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ἐννοιῶν περὶ ψυχῆς καὶ ψυχικῶν λειτουργιῶν, διότι ἀποτελεῖ τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν ἀντικειμένου τινος, ὅπερ θεωρεῖται ἄλλον.

Ἐἰς τὰς μυθολογίας πάντων τῶν λαῶν ἀπαντῶμεν πλῆθος ἀντιλήψεων καὶ ἐκδοχῶν περὶ τῶν τοιούτων ὡς πνοῆς ἢ σκιάς νομιζομένων ψυχῶν. Αἱ λατρεῖαι, τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα, αἱ γλῶσσαι (ἀνίτια, ἀνί-

¹⁾ Πεβλ. Tylor B. E. *Aufänge der Kultur*.

mus και umbra), και πασα μορφή του δημοσίου και ιδιωτικού βίου των υπό το κράτος μυθολογικών αντιλήψεων ζώντων λαών, τοιαύτην νομίζουν την ψυχήν. Αύτη μετεμψυχοῦται ἢτοι μεταβιβάζεται εἰς ἄλλα ὄντα (ἄνθρωπος, ζῶα, φυτά) ἢ μετενσαρκοῦται (μεταβιβάζεται εἰς ἄνθρωπος) ὄχι κατ' ἐλευθέραν πλέον βούλησιν, ὅπως εἰς τὸ παραμύθιον συμβαίνει, ἀλλὰ κατ' ἐπίδρασιν θείας τινος και δαιμονίου δυνάμεως, ἢ ὁποία κατὰ προβολὴν τῶν ἀνθρωπίνων ἰδιοτήτων και ψυχικῶν λειτουργιῶν μορφωθείσα και ὑποβάλλουσα τὴν ἀνθρώπινον δύναμιν, ἐπιτάσσει τοῦτο ἢ ἐκεῖνο και ἀποδίδει μετὰ θάνατον. Ἡ μετεμψύχωσις και ἡ μετενσαρκωσις εἶναι διὰ τοῦτο τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς τοιαύτης κατὰ τὴν μυθολογίαν πνοικῆς ἢ σκιώδους ψυχῆς. Ἐπειδὴ δὲ διὰ μετεμψυχώσεως και μετενσαρκώσεως νομίζεται ὅτι μεταβιβάζεται ἀνωτέρα τις ἢ κατωτέρα ψυχὴ δυναμένη νὰ ἀσκῆ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν ἄλλων ζώντων, και ἐπειδὴ ἡ τοιαύτη ψυχὴ διὰ τῆς πνοῆς κυρίως μεταφέρεται ὡπωσδήποτε, διὰ τοῦτο ἡ πνοὴ κατὰ τὴν μυθολογικὴν περιόδον θεωρεῖται ἐν τῶν σπουδαιότερων μαγικῶν μέσων («Πνοὴ ζωῆς»). Τὸ φέλημα κατὰ τὸν W. Wundt, ὅπως και πλεῖστα ἔθιμα τῶν μυθολογούντων λαῶν, εἰς τοιαύτας περὶ πνοῆς ἀντιλήψεις ἔχουσι τὴν αἰτίαν των. Σκόληξ ἢ ὄφις θεωροῦνται παρὰ πολλοῖς ὡς ζῶα μετεμψυχωμένα, ὅπως και τὰ πτηνὰ και ἄλλα ζῶα, ἀναλόγως πρὸς τὴν σημασίαν, ἣν ἔχουσι διὰ τὸν ἄνθρωπον, τὴν ἐπιβολὴν ἣν ἐπ' αὐτοῦ ἀσκοῦσι και τὴν σχέσιν ἣν ἔχουσι πρὸς ζῶντας και νεκρούς. Πανταχοῦ ὅμως ἐν τῷ ζῳῷ ἀναγνωρίζεται ἰδιαιτέρα τις λειτουργία ἢ ψυχὴ. Καὶ ἡ σκιώδης ψυχὴ παρουσιάζει τοιαύτας ἐκδοχὰς λόγῳ τῆς ἐπίδρασεως τῶν ὀνείρων, ἢ τῆς λατρείας τῶν ψυχῶν τῶν ἀποθανόντων και τῆς μαγικῆς αὐτῶν δυνάμεως.

Ἐμβαθύνοντες εἰς τὰ κατὰ τὴν τοιαύτην πνοικὴν και σκιώδη ψυχὴν εὐρίσκομεν ὅτι ἡ ἰδιότης τῆς ταχυτάτης μεταβολῆς και μεταφορᾶς τῆς ψυχῆς κατ' ὄναρ ἢ και κατὰ ζωηρὰς ἀναμνήσεις, συνδυαζομένη πρὸς τὴν αὐτὴν ἰδιότητα τῆς πνοῆς ἢ τῆς σκιᾶς, συντελεῖ ὥστε ἡ ψυχὴ νὰ θεωρῆται πνοὴ ἢ σκιά. Ἡ σύνδεσις ἐξ ἄλλου τῆς συχνῆς αὐτῆς παρουσίας πρὸς γεγονότα τῆς ἡμέρας και νυκτὸς φέρει εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς ἐννοίας φαντασμάτων, ἅτινα περικυκλοῦσι τὴν οἰκίαν ἢ παρὰ τὴν οἰκίαν εἰς σκοτεινὰ σπήλαια, χαράδρας και δάση, καιροφυλακτοῦντα ἐν καιρῷ σκότους νὰ πράξωσι τοῦτο ἢ ἐκεῖνο εἰς ζημίαν ἢ ὄφελος τῶν ζώντων, ἀναλόγως πρὸς τὰς διαθέσεις τῶν ἀποθανόντων, ὧν αἱ ψυχαὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πλανῶνται τώρα και ἐπικοινωνοῦσι πρὸς τοὺς ζῶντας. Ὅπως δ' αἱ σκιῶδεις ψυχαὶ πλανῶνται εἰς τὰ ὡς ἀνω μέρη.

οὕτω καὶ διὰ τῆς ψυχῆς πνοῆς πιστεύεται ὅτι μεταβιβαζονται εἰς ὄφεις, σκώληκας, χρυσαλλίδας, ἔντομα καὶ πτηνὰ, ἅτινα διὰ τοῦτο θεωροῦνται ἱερὰ καὶ δυνάμενα νὰ ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, νὰ κανονίζωσι τὰς τύχας των καὶ νὰ προλέγωσι τὰ μέλλοντα γὰ συμβῶσιν (οἰωνοσκοπία). Διὰ παρακλήσεων καὶ μαγικῶν μέσων καταβάλλεται προσπάθεια κατὰ τὰς λατρείας διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ εἴηνοια τῶν τοιούτων ψυχοφόρων ζώων, ἅτινα καὶ ὡς σύμβολα εἰθνικά καὶ ὡς πρόγονοι (Τοτεμισμός) θεωροῦνται.

δ'. Ἡ διὰ τῆς μυθολογίας περαιτέρω ἐξέλιξις.

Σὺν τῇ χρόνῳ, ἀπ' ἑνὸς μὲν διὰ τῶν ἀνθρωπίνων ἀνδραγαθιμάτων καὶ πράξεων, ἀπ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν παραδόσεων καὶ τοῦ παρελλόντος, ὅπερ μυθολοπλαστικῶς παρουσιάζει κοινὰς ἐνεργείας καὶ πράξεις ἢ ἐπιχειρήσεις ὡς ἰδεώδη δοῦσιν, ἢ λατρεία τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀντικαθιστᾷ τὴν ζωολατείαν. Ὁ ἀνθρώπος λαμβάνεται ἤδη ὡς βίσις καὶ αὐτὸς διασπλέκεται εἰς τὰς ἐνεργείας, εἰς τὰς πράξεις ἐν τῇ ζωῇ καὶ εἰς τὴν δοῦσιν μετὰ θάνατον. Ὁ τοιούτος ὅμως ἀνθρώπος ὁ πρόγονος, ὁ ἀποθανὼν ἦρωσ, ὁ βασιλεὺς κλπ. δὲν θεωρεῖται ἴσος πρὸς τὸν κοινὸν θνητόν. Τὰς ἀρετὰς τούτου ἔχει εἰς τὸ πολλαπλάσιον, ἐνῶ τὰ μειονεκτήματα καὶ τὰς ἐλλείψεις αὐτοῦ εἰς ἐλάχιστον βαθμὸν φέρει. Ἔχει τὸ χάρισμα τῆς ἀθανασίας καὶ εἶναι ἡμίθεος ἐπικοινωνῶν πρὸς τοὺς ἐν Ἄδῃ καὶ οὐρανῷ θεοὺς, ὅπως οἱ ζῶντες πρὸς τὸ σύνολον τῆς κοινωνίας καὶ τῆς φυλῆς των. Κατὰ προβολὴν δηλαδὴ τῶν συνθηκῶν ταῦ κατ' ἡμέραν βίου σχηματίζονται ἰδέαι περὶ μιᾶς τελειότερας καὶ ἰδεώδους ζωῆς τῶν προγόνων μετὰ θάνατον, ὅπου ἡ συναλλαγὴ καὶ αἱ σχέσεις τῆς ἐπιγείου ζωῆς μεταφέρονται πλουσιωτάται μὲν εἰς ἀρετὰς καὶ ἰδεώδη ἅτινα ἐπιδιώκει ὁ ἀνθρώπος κατὰ τὸν ἐπίγειον βίον, πενιχρόταται δὲ εἰς ἀδυναμίας καὶ ἐλλείψεις.

Οἱ ἡγεμόνες, μάγοι, ἰατροὶ καὶ ἱερεῖς συγχρόνως διὰ τοῦ θανάτου των δὲν περιπίπτουσιν εἰς λήθην. Ἐντεῦθεν προκύπτει ἡ εἴηνοια τοῦ ἥρωος, ἐνῶ ἐκ τῶν γεγονότων τῆς τύχης, ἐκ τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ τῶν μαγικῶν ἐπιδράσεων ἔρχεται ἡ εἴηνοια τοῦ δαίμονος ἐπίσης ἀνθρωπομόρφου. Ὁ ἥρωσ εἶναι προσωπικότης, ἀνθρώπος. Ὁ δαίμων ὑπερφυσικὸν ὄν μαγικῶς ἐπιδρῶν διὰ φυσικῶν φαινομένων καὶ τῆς τύχης καὶ εἴμαρμένης. Ὁ ἥρωσ διὰ τοῦ μύθου μεταβιβάζεται εἰς ἰδεώδη ἀνθρώπον καὶ μετὰ θάνατον ἀπολαύοντα τῆς εἴηνοιας τῶν μυστηριωδῶν ἐκείνων ὄντων (δαιμόνων) ἅτινα φαίνονται διὰ τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ ἐν τῇ κοινωνικῇ δράσει ἐπιδρῶντα ἐπὶ τῶν ζώντων. Αἱ

ιδιότητες τοῦ ἤρωος ὅμως καὶ αἱ ἐνέργειαι συνδυάζονται πρὸς τὰς ιδιότητας καὶ ἐνεργείας τοῦ δαίμονος σὺν τῷ χρόνῳ καὶ οὕτω προκύπτει ἀνθρωπόμορφον καὶ κατ' ἀνθρώπινον τρόπον διανοούμενον, συναισθανόμενον καὶ βουλόμενον μυθικὸν πρόσωπον κυριαρχοῦν τῶν φυσικῶν γεγονότων καὶ φαινομένων, σκοπέιμος καὶ κατὰ βούλησιν ἐνεργοῦν. Ἐκ τοιαύτης μίξεως καὶ συνδυασμοῦ σχηματίζεται ἔννοια μυθολογικοῦ θεοῦ, ἡ ὁποία πάλιν ἀναφερομένη εἰς τὰ γεγονότα καὶ φαινόμενα κατὰ τόπον, φέρει εἰς τὴν ἀντίληψιν περὶ ὑπάρξεως θεῶν τοῦ οὐρανοῦ, τῆς γῆς (ξηρᾶς) καὶ θεῶν τῶν ὑδάτων, θεῶν ὑπογείων, κλπ. Ἄς μὴ νομισθῆ ὅμως ὅτι τοῦτο συμβαίνει ἐκ τῆς ἀνάγκης ἐρμηνείας τῶν ἐν τῇ φύσει καὶ τῇ ζωῇ συμβαινόντων, ὅπως πολλοὶ προσπαθοῦσι νὰ ἐρμηνεύσωσι τὴν μυθολογίαν μεταφέροντες τὸν τρόπον τοῦ διανοεῖσθαι τῆς σήμερον εἰς τοὺς αἰῶνας ἐκείνους. Οὕτε καὶ ἐκ τοῦ φόβου καὶ τῶν συναισθημάτων ἀπλῶς ἐπήγαγεν ἡ μυθολογία, ὅπως ὁ W. Wundt παραδέχεται. Μᾶλλον αἱ ἐξ ἐπιδράσεως τῆς ζωῆς καὶ φύσεως ἐντυπώσεις καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐν τῇ συνειδήσει ἐπεξεργασίας αὐτῶν φέρουσι διὰ τῆς ἐξελέξεως εἰς τοιαύτας μυθολογικὰς ἀντιλήψεις. Τόσον δ' ὁ ἀγὼν πρὸς αὐτοσυντηρησίαν καὶ ἡ μετ' αὐτοῦ σὺν τῷ χρόνῳ προκύπτουσα κοινωνικὴ ὀργάνωσις, ὅσον καὶ ἡ διὰ τούτων λατρεία, τέχνη καὶ πολιτισμός, εἶναι ἀποτελέσματα ἐπιδράσεως προκαλούσης λειτουργίαν συνειδήσεως καὶ σχηματισμὸν ἀντιλήψεων περὶ κόσμου καὶ ζωῆς ἀνευ σαφοῦς ἐννοίας τῶν ἐν ἡμῖν συμβαινόντων καὶ τῆς ἀπανταχοῦ ἐπικρατούσης σχετικότητος καὶ συσχετισμοῦ.

Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐὰν ἐξετάσωμεν τὴν μυθολογικὴν κατάστασιν κατὰ τὰς διαφόρους αὐτῆς ἐκδηλώσεις καὶ κατευθύνσεις, ἐὰν δῆλαδὴ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τοὺς περὶ φύσεως, ἠρώων καὶ θεῶν μύθους. Οἱ περὶ φύσεως μῦθοι, καὶ οἱ κοσμογονικοὶ λεγόμενοι παράγουσι τὴν φύσιν καὶ τὴν ζωὴν ἐξ ἐνεργειῶν ἀνθρώπινων. Οἱ κάτοικοι τῆς Πολυνησίας ἐκλαμβάνουσι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ὡς ζεῦγος θεῶν συνδεδεμένον, γεννῶν τέκνα κλπ. ὅπως καὶ ἡ κοσμογονία τοῦ Ἡσιώδου θεωρεῖ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γαῖαν, ἐξ ὧν ἐγεννήθησαν οἱ τιτάνες. Οἱ θεοὶ κατὰ τοὺς περὶ θεογονίας μύθους ἔχουσι τὰ ἀνθρώπινα πάθη καὶ ἀρετάς, τὸν τρόπον τοῦ διανοεῖσθαι καὶ τὴν φιλοδοξίαν. Ὁ Κρόνος καὶ ἡ Ρέα γεννῶσι τέκνα, ἅτινα λόγῳ ἀρχομανίας καταστρέφει ὁ πρῶτος, ἕνεκα ὅμως μητρικῆς ἀγάπης ἡ Ρέα σώζει τὸν Δία. Αἱ τιτανομαχίαι καὶ αἱ γιγαντομαχίαι παρουσιάζουσι περιγραφὰς μαχῶν καὶ παρατάξεις στρατῶν ἐξ ἀνθρώπων. Ὑπεράνω ὅμως τῶν ἀνθρώπων τούτων χαρακτηριστικῶν ἴσταται ἡ ἀπεριόριστος ἰσχὺς καὶ δύναμις καὶ ἡ ἐλευθερία ἀπὸ τῶν ἀν-

θρωπίνων παιθῶν, ἡ ὁποία ἀναγράφεται εἰς τοὺς θεοὺς. Τοῦτο συμβαίνει τόσον ἐκ τῆς αἰτίας εἰς ἣν ἀναφέρονται τὰ φυσικὰ ἰδίως φαινόμενα, ὅσον καὶ ἐκ τῆς ἐπιβλητικότητος αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐκ τῶν ἀπροβλέπτων περιστατικῶν ἐν τῇ ἀτομικῇ καὶ τῇ κοινωνικῇ ζωῇ. Ἡ σύνδεσις αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ λειτουργίας καὶ ἐνεργείας πρὸς ἀντικείμενα, φέρει κατὰ φυσικὸν λόγον εἰς ἀπόδοσιν τῶν ἐπιδράσεων. Ἄλλ' αἰτία καὶ ἀποτέλεσμα, ἐνέργεια καὶ ἀντικείμενον συνδέονται καὶ συνδυάζονται ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς συνειδήσεως, ἡ ὁποία ἄγνωστος εἰς τὴν πρωτόγονον καὶ τὴν μυθολογικὴν κατάστασιν τῆς κοινωνίας οὖσα, φέρει εἰς γενέσεις ταύτης καὶ παραδοχῆν παντοῦ λειτουργιῶν συνειδήσεως. Παντοῦ παρουσιάζονται σκόπιμοι ἐνέργειαι καὶ ἀποδόσεις πράξεων, παντοῦ διαβλέπεται διανοουμένη οὐσία. Οἱ κατακλυσμοὶ καὶ αἱ περὶ τέλος τοῦ κόσμου ἀντιλήψεις, αἱ περὶ μετὰ θάνατον κολήσεις καὶ ἀμοιβαὶ ἢ παραδείσοι προέρχονται, ὅπως πολλὸ ὁρθῶς παρατηρεῖ ὁ W Wundt, ἐκ τῆς τοιαύτης συσχέτισεως ἐν τῇ συνειδήσει καὶ ἐκ τῶν οὕτω προκυπτουσῶν ἀντιλήψεων περὶ κόσμον καὶ ζωῆς. Ἡ κοινωνικὴ βίσις ἐπιβάλλει ἀρμονικὴν συμφύωσιν καὶ ἠθικὰς σχέσεις, ὡς ἀσυνειδήτως ἢ ἐνσυνειδήτως τὸ ἀτομικὸν ὑποχρεοῦται νὰ σέβηται καὶ νὰ τηρῇ. Ὅπου δὲν συμβαίνει τοῦτο, προκύπτει τὸ κακὸν καὶ ἀνῆθικον, διὰ τὸ ὁποῖον ὑφείλει νὰ δώσῃ ὁ ἀνθρώπος λογισμοὺς ἐνώπιον τοῦ θεοῦ ἢ τῶν θεῶν ὅπως ἐνώπιον τῶν ἐπιγείων τῶν ἀρχόντων. Οὕτω προκύπτουσιν αἱ ἐννοιαὶ ἀποδόσεως μετὰ θάνατον, Ἄδου, ταρτίρων, κολήσεως καὶ παραδείσου, κριτῶν καὶ δικαιοτηρίων, Χείροντος κλπ. Αἱ ψυχαὶ ὑφίστανται τὴν δίκην καὶ τὸν ἔλεγχον καὶ ἀνιλόγως τοποθετοῦνται εἰς τὸ πέραν τοῦ τάφου, ἢ ὑποχρεοῦνται νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς κατώτερα ὄντα ἐν τῇ ζωῇ, ἵνα ὑποστῶσι δευτέραν δοκιμασίαν (μεταμύωσιν). Αἱ οὕτω προβαλλόμενα ἀνθρώπινα ἐνέργεια ἀναγνωρίζουσι ἕτερα ὄντα, θεοὺς, ἐκ τούτων παριέχουσι τὴν καταγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου (Ἀγ. Γραφή) καὶ σχηματίζουσι γενεολογικὰς σειρὰς (Ἱερόων) ἐκ τῶν ὁποίων προκύπτει ἡ παράδοσις ἢ διαφύλαξις τῆς ἱστορίας μόνον διότι περιβάλλεται ὑπὸ μύθων. (Ἡ θεοὶ ἄρχουσι καὶ ἄρχονται κατὰ τὰς ἀνθρωπίνους ἀρχὰς ἐξελισσίνται διὰ παρακλήσεων, προσευχῶν, θυσιῶν, ἀναθημάτων, ἐξαγνισμῶν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τούτων κατασκευάζονται ὁμοιώματα αὐτῶν ἀποδίδοντα τὰς ιδιότητάς των δι' ἀναλόγου σωματικῆς παραστάσεως. Οἱκοὶ ἰδιαιτέροι ἀνάλογοι πρὸς τὴν ἀξίαν αὐτῶν καὶ ἐπιβολὴν κτιζόνται καὶ οὕτω τὰ στοιχεῖα τέχνης καὶ ἀρχιτεκτονικῆς τῆς πρωτογόνου καταστάσεως παρουσιάζονται ὡς καλλιτεχνία. Οἱ οἱκοὶ τῶν θεῶν συγκεντρῶνται τοὺς ἐξ αὐτῶν ἔκγονους τὴν καταγω-

γὴν ἄρχοντας καὶ λόγῳ τῆς τοιαύτης πρὸς τοὺς θεοὺς σχέσεως κανονίζονται αἱ κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ συνθήκαι. Ἡ κοινωνία ὀργανοῦται εἰς πολιτείαν, ὃ χρόνος μετράται κατ' ἐποχάς, φάσεις σελήνης (Βαβυλώνιοι), τὸ ἔτος ἐκ τῶν κατ' αὐτὸ περιόδων τῆς σελήνης διαιρεῖται εἰς δώδεκα μῆνας ὑποδιαιρουμένους εἰς τέταρτα ἕξ ἑπτὰ ἡμερῶν, ἤτοι ἑβδομάδας. Ἐκ τῶν προσευχῶν προκύπτει ὁ ὕμνος καὶ ἐκ τῶν περὶ ἡρώων καὶ πράξεων αὐτῶν τὸ ἔπος, ἅτινα πάλιν, εἴτε λόγῳ τῶν κατὰ τὰς τελετὰς πράξεων, εἴτε λόγῳ τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ἐν τῇ ἀπὸ κοινοῦ ἐργασίᾳ θυθμικῆς κινήσεως, λαμβάνουσι τὸν θυθμόν. Ἐκ πάντων τούτων λοιπὸν καταφαίνεται ὁ βαθμὸς τῆς ἐξελίξεως τῶν μυθολογικῶν ἀντιλήψεων περὶ κόσμου καὶ ζωῆς ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ καὶ εἰς τὰς ἐκδηλώσεις καὶ κατευθύνσεις αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἡ ἐξέλιξις βαδίζει πρὸς τὰ ἔμπρὸς πάντοτε. Αἱ εἰς τὰς μυθολογίας παριστώμεναι σχέσεις τῶν γεγονότων γενικεύονται ὀλονέν, μέχρις οὗ εἰς ἐνιαίαν ἀρχὴν ἐξαρτήσεως περιλάβουσι πᾶσαν τὴν ὡς φύσιν καὶ ζωὴν ἐκδηλουμένην πραγματικότητα. Αἱ ἐνέργειαι καὶ αἱ λειτουργίαι τῆς ζωῆς ἀπὸ τῶν ἀντικειμένων ἀπλῶς ἀποδιδόμεναι εἰς φανταστικὰς ἐνσυνειδήτους προσωπικότητας φέρουσι εἰς σύνδεσιν πρὸς μίαν προσωπικότητα περιλαμβάνουσαν καὶ κανονίζουσαν πᾶν γεγονὸς ἐν τῇ φύσει καὶ ἐν τῇ κοινωνικῇ ζωῇ, ὅπως ὁ Ἀμένοφις ὁ IV διὰ τοῦ ἡλιακοῦ μονοθεϊσμοῦ του φαγερώνει καὶ ὅπως οἱ εἰς μονοθεϊσμόν καταλήξαντες πολυθεῖσμοι μᾶς πείθουσιν. Τοῦτο ὀφείλεται βεβαίως εἰς μίαν κοινὴν βᾶσιν, εἰς ἣν ὀφείλει τὴν ἐξέλιξίν της ἡ πνευματικὴ ζωὴ, ἡ ἀπὸ πολλαπλότητος διὰ συσχετίσεως εἰς ἐνότητα χωροῦσα. Λόγῳ δὲ τῆς ἀπὸ πολλαπλότητος εἰς ἐνότητα προόδου ταύτης βλέπομεν σὺν τῷ χρόνῳ τὰ ζωϊκά, ἀνθρώπινα καὶ θεῖα ὄντα νὰ ὑποχωρῶσι πρὸ τῆς ἐνωτικῆς ἀρχῆς τῆς σχετιζούσης καὶ ἐξαρτώσης τὰ πάντα.

Ἡ ἀντίληψις τῆς ἐνιαίας ταύτης ἀρχῆς ὁμῶς συνδέεται, ὅπως καὶ κατὰ τὰς Μυθολογίας, πρὸς τὴν ἄμεσον καὶ ἐνσυνειδήτως λαμβάνουσαν χώραν ἐνέργειαν τῆς ζωῆς καὶ τῆς συνειδήσεως, ἡ ὁποία διαμορφώνεται διὰ τῆς συμβιώσεως ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ. Διὰ τοῦτο ἐκ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ τῆς διὰ ταύτης διαπλαττομένης συνειδήσεως λαμβάνομεν τὰ γνωρίσματα, ἅτινα ἀποδίδομεν καὶ εἰς τὴν ἐνιαίαν ταύτην ἀρχὴν. Ἡ συνείδησις διὰ τοῦ κοινωνικοῦ βίου καὶ τὰς κανονίζούσας τοῦτον τοπογεωγραφικὰς, φυσικὰς καὶ ἄλλας κοινωνικὰς συνθήκας, ὑποβάλλεται εἰς μίαν ἀρχὴν ἰσχύουσαν καὶ συνέχουσαν τὰ πάντα. Ἡ ἀρχὴ αὕτη προέρχεται τόσον ἐκ τῶν ἐν γένει ἀντιλήψεων, ὅσον καὶ ἐκ τῶν ἰδεωδῶν καὶ ἐκ τοῦ καθημερινοῦ βίου τῆς κοινωνίας. Οὕτως ἐκ τῶν

Ιδιαιτέρων συνθηκῶν, ὅφ' ὡς ζῆ λαός τις λαμβάνονται αἱ γενικαὶ ἀρχαί, αἱ ὅποια κανονίζουσι τὴν κοινωνικὴν συμβίωσιν καὶ συγχρόνως ἀναλογοῦσι πρὸς τὰς κατευθύνσεις καὶ ἐκδηλώσεις τῆς συνειδήσεως. Αἱ ἀρχαὶ αὗται πάλιν, ὡς παρουσιάζονται εἰς τὸ βάθος τῶν διαφορῶν περὶ κόσμου καὶ ζωῆς ἀντιλήψεων τῶν λαῶν λαμβάνουσι τρεῖς μορφάς: τὴν βούλησιν, τὸ συναίσθημα καὶ τὴν διανόησιν. Ἐκ τούτων μία λαμβάνεται ὡς θεμελιώδης δύναμις δρῶσα εἰς τε τὸν ἀτομικὸν βίον καὶ εἰς ὅλα τὰ ἀντικείμενα καὶ κυριαρχοῦσα πανταχοῦ.

Λαός, ὅστις λόγῳ τῶν φυσικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν του, κατὰ τὸν κοινωνικὸν αὐτοῦ βίον ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν διαταγῶν καὶ διατάσσει καὶ ὑπακούει, ἀναγνωρίζει τὴν βούλησιν, ἣτις τῷ ἐπιβάλλεται καὶ κανονίζει, τὰ κατ' αὐτόν, ὡς θεμελιώδη δύναμιν τῆς ζωῆς. Λαός, ὁ ὅποιος, λόγῳ τῶν ἰδιαιτέρων του φυσικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν, ζῆ μακρὰν τῶν ἀγώνων καὶ τῆς τύφης καὶ οὕτω ἀπασχολεῖται εἰς τὰς διαθέσεις αὐτοῦ καὶ τὰ συναίσθημα, ἀναγνωρίζει εἰς ὅ,τι τὸ θυμακὸν του ἐξαρτᾶ καὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἐδμάρειν τοῦ βίου κανονίζει, ἦτοι εἰς τὰς εὐαρέστους καὶ δυσαρέστους διαθέσεις εἰς τὴν χαρὰν, λύπην καὶ τὸν πόνον, τὴν θεμελιώδη δύναμιν. Καὶ αὕτη εἶναι τὸ συναίσθημα γενικῶς, τὸ ὅποιον νομίζει ὅτι δύναται νὰ τὸν ἀνυψώσῃ εἰς τὸν οὐρανὸν ἢ νὰ τὸν ρίψῃ εἰς τὴν κόλασιν. Λαός τέλος, ὁ ὅποιος δυνάμει μέσης τινος μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων ἀντιθέσεων καταστάσεως τῶν φυσικῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν του συνθηκῶν, εὐρίσκεται εἰς θέσιν τόσον ὡς πρὸς τὸ περιβάλλον νὰ κανονίζῃ τὰς σχέσεις του, ὅσον καὶ εἰς τὰ ἐν ἑαυτῷ νὰ ἐμβαθύνῃ, συνδυάζων τὴν παρᾶστασιν τοῦ σκοποῦ τῶν πράξεών του πρὸς τὰ κατάλληλα μέσα, ἅτινα φέρουσι πρὸς τὸν σκοπὸν διὰ τῆς ἐπιτυχίας τῶν ἐνεργειῶν του, ἀναγνωρίζει τὴν διανόησιν αὐτοῦ ὡς αἰτίαν τῆς δράσεώς του. Καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ διανόησις δι' αὐτὸν ἀποτελεῖ τὴν ἰσχύουσαν δύναμιν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, εἰς τὴν βούλησιν, ἢ εἰς τὸ συναίσθημα, ἢ εἰς τὴν διανόησιν ἐμφανίζεται ἡ βᾶσις καὶ ἀρχή, ἡ ἰδιότης τῆς ἐνιαίας θεότητος, ἐξ ἧς ἡ ἰδίᾳ πράξις καὶ ζωὴ καὶ πᾶν γεγονός παραγάγεται. Ἡ εἰς τὸ βάθος δὲ τῶν ἀντιλήψεων καὶ ἰδεωδῶν τῆς τε πολυθεϊστικῆς καὶ τῆς μονοθεϊστικῆς περιόδου ἀναγνωριζομένη αὕτη ἀρχὴ μᾶς ἐξηγεῖ τόσον τὰς λόγῳ τῶν φυσικῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν διαφορὰς ἀντιλήψεων, ὅσον καὶ τὴν πορείαν τῆς ἐξελλεξεως τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ἡ ἀρχὴ αὕτη δεοντολογικῶς καθορίζει τὴν ἀντίληψιν περὶ προεπούσης ζωῆς, ἣν ὁ ἄνθρωπος ἐπιδιώκει καὶ θέτει ὡς σκοπὸν ὅλων τῶν κόπων καὶ ἀγώνων του. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτων λαμβάνομεν τὰς βᾶσεις τῶν περὶ ζωῆς καὶ δράσεως ἡ γεγονό-

των αντιλήψεων τῶν Ἰσραηλιτῶν, τῶν Ἰνδῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων, διότι οἱ λαοὶ αὐτοὶ κυρίως ἀντιπροσώπευσαν τὸν ἀρχαῖον πολιτισμόν.

Οἱ Ἰσραηλίται λόγῳ τῶν φυσικῶν συνθηκῶν εἰς τὰς ἐρήμους τῆς Ἀραβίας καὶ τῶν σχέσεών των, (πολέμων, αἰχμαλωσιῶν, δουλείας κλπ.) πρὸς ἄλλους λαοὺς, ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ οργανώσωσι στρατοκρατικῶς μὲν τὸν δημόσιον αὐτῶν βίον, πατριαρχικῶς δὲ τὸν οἰκογενειακὸν αὐτῶν τοιοῦτον. Ἡ σχέσις πατρὸς καὶ τέκνων, κυρίου καὶ δούλου, δεσπότητος καὶ ὑπηκόων, ἔφερον εἰς ἀναγνώρισιν ὡς ἀρετῆς γενικῆς τῆς πειθαρχίας καὶ πειθηνίας, τῆς πηγαζούσης ἐκ τῆς βουλήσεως. Διὰ τοῦτο ἡ βούλησις καὶ ἡ ἐνέργεια ταύτης ἀναγνωρίζεται εἰς τὰ κατὰ τὸν κοινωνικὸν βίον καὶ κανονίζει ἢ χαρακτηρίζει τὰς περὶ κόσμου καὶ ζωῆς ἀντιλήψεις τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Ὁ Θεὸς ὡς ἐνιαία ἀρχὴ παρίσταται παρ' αὐτῶν ὡς Κύριος καὶ δεσπότης, διὰ τοῦ λόγου του («εἶπε καὶ ἐγένετο») δημιουργήσας καὶ συντηρῶν τὸν κόσμον, κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν αὐτοῦ πλάσας τὸν ἄνθρωπον, ἵνα καὶ οὗτος κυριαρχῇ πάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὄντων καὶ ὑπακούῃ εἰς τὸν δημιουργὸν καὶ συντηρητὴν αὐτοῦ. Πᾶσα ἡ δρᾶσις τοῦ ἀνθρώπου περιορίζεται εἰς τὸ ἐξουσιάζειν καὶ ὑπακούειν. Ὁ ἄνθρωπος ὡς κατ' εἰκόνα θεοῦ ἔχει ἰδίαν βούλησιν, δι' ἧς ἐλευθέρως ἀποφασίζει καὶ πράττει. Δύναται νὰ διακρίνῃ τὸ καλὸν ἀπὸ τὸ κακὸν καὶ νὰ πράττῃ μὲν ὅ,τι θεωρεῖ καλόν, νὰ ἀποφεύγῃ δὲ τὸ ἐναντίον. Ἐὰν δὲ δὲν καθοδηγῆται εἰς πάσας τὰς πράξεις του διὰ τῆς τοιαύτης διακρίσεως, ἀλλὰ ἀσυνειδήτως πράττει τι καὶ μηχανικῶς ἢ μὲν ἀναποφάσιτος, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι δὲν καθορίζεται ὑπὸ τῆς βουλήσεώς του, διότι ἐπὶ τέλους, αὕτη μόνον εἶναι ἡ ἀληθῆς αἰτία τῶν πράξεών του καὶ διὰ ταύτης εἶναι ὑπεύθυνος καὶ ὑπόλογος ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ προφήτης Ἰερεμίας: «Ἡ καρδιά εἶναι τι τὸ ἀνεξερευνήτον, ποῖος ἐτάζει αὐτήν;—Ἐγώ, ὁ Κύριος, ὁ ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροῦς (θέσις ψυχῆς) δύναμαι τοῦτο καὶ παρέχω εἰς ἕκαστον κατὰ τὰς πράξεις του τὸν καρπὸν τῶν ἔργων του». Ὅπως ὑπὲρ τὸν ἄνθρωπον, οὕτω καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ὄντων κυριαρχεῖ ὁ Θεός. Αὐτὸς εἶναι «θεὸς ὑπὲρ πάντας τοὺς θεοὺς καὶ Κύριος τῶν Κυρίων». Πράττει ὅ,τι βούλεται. Ἐξ αὐτοῦ προέρχεται, ὅπως λέγει ὁ Ἰώβ, βροχὴ καὶ χιῶν, ἀστραπή, βροντὴ καὶ κεραυνός. Αὐτὸς ἐθεμελίωσε τὴν γῆν καὶ ἔθηκεν ὄρια θαλάσσης. Ἐξ αὐτοῦ προέρχεται ἡ ἡὼς τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος. Αὐτὸς ἐτοποθέτησε τὰ ἄστρα εἰς τὸν οὐρανόν. Ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ καὶ τὰ ἔργα εἶναι τόσον μεγάλα, ὥστε οὐδεὶς δύναται νὰ ἐπιχειρήσῃ αὐτά.

Ἐκ τῆς πίστεως εἰς πλῆθος ἀνθρωπομόρφων ὄντων, ὡς κυριαρχούντων εἰς τὴν φύσιν καὶ εἰς τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων, ἢ σὺ φ ι α τ ὠ ν

Ἰν δ ὦ ν κατέληξεν εἰς τὴν παραδοχὴν μίαις καὶ ἐνιαίαις οὐσίαις, ἐξ ἧς ἔξαρθοῦνται τὰ πάντα. Ἡ ἐνιαία αὕτη βίσις ὅμως δὲν εἶναι προσωπικότης τις θεία διὰ βουλήσεως καὶ διανοήσεως πεπρωτισμένη καὶ μὲ μόνον τὸν λόγον δημιουργήσασα τὸ πᾶν. Ἡ ἐπίδρασις τῆς δὲν προσέρχεται ἐκ δυνάμεως ἀναλόγου πρὸς τὴν ἀνθρώπινον βούλησιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ συναισθήματος, τὸ ὁποῖον κυριαρχεῖ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀδιακρίτως εἰς πᾶσαν ἐνέργειαν τῆς ζωῆς ἐκδηλοῦται. Διὰ τοῦτο, εἶναι μὲν ἀκατανόητος καὶ ἀνεξερευνήτος ἡ δύναμις αὕτη κατ' οὐσίαν, ἐκδηλοῦται ὅμως ἡ ἰσχὺς αὐτῆς καὶ μάλιστα ἀκαθορίστως, ὅπως ἡ ἀνθρωπίνη διάθεσις καὶ τὸ συναίσθημα, τὸ ὁποῖον διαφεύγει μὲν φαινομενικῶς τὸν σαυρῆ καθορισμὸν τῆς διανοήσεως, ἀποτελεῖ ὅμως τὴν κυρίαν αἰτίαν τῆς σκέψεως καὶ διὰ τοῦτο παρουσιάζεται ὡς θεμελιώδης ἀρχὴ περιλαμβανουσα πᾶσαν ἐνέργειαν τῆς ζωῆς καὶ διακρινονίζουσα τὰ κατ' αὐτήν. Τοῦτου ἕνεκα, κατὰ τὴν Ἰνδικὴν φιλοσοφίαν, ἀρχὴν τοῦ παντὸς ἀποτελεῖ τὸ ἀκαθόριστον, τὸ ὁποῖον οὔτε ὡς ὄν, οὔτε ὡς μὴ ὄν δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ. «Ἐὶ ἐν καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ οὐδὲν ἄλλο ἵσθησεν». Τοῦτο ὅμως εἶναι πλήρες δυνάμεως καὶ ζωτικότητος ὅπως ἡ διὰ τάσεων κινουμένη ἀνθρωπίνη καρδία. Ὅπως δὲ εἰς τὰς σκοτεινὰς διαθέσεις τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας βασίζονται τὰ εἰς τὴν συνείδησιν ἐρχόμενα ἀντικείμενα καὶ αἱ μορφαί, οὕτω καὶ πάσης τῆς πραγματικότητος εἰς τὸ βίβλος ἔγκειται ἡ ἀνεξιχνίαστος ζωϊκὴ ὁρμὴ. Αὕτη εἶναι ὁ ἐσωτερικὸς πυρῆν τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἀληθὲς ἐγώ, ὁ Ἄτμαν, ὁ ἀσύλληπτος καὶ ἀνεξιχνίαστος. Περὶ αὐτοῦ γνωρίζομεν τόσον ὀλίγα, ὅσον καὶ περὶ ἡμῶν αὐτῶν, ὅταν παραδιδόμεθα εἰς βεβήντατον ὕπνον καὶ ἔξαιρενίζηται πᾶσα συνείδησις. Διὰ τῆς τοιαύτης ὅμως αὐτοῦ σχέσεως ὁ Ἄτμαν παριστᾷ τὴν ζωὴν πλήρη καὶ ὅπως ἔχει αὐτὴ. Διὰ τοῦτο πρέπει ὁ ἀνθρώπος νὰ ἀποχωρισθῆ τῶν ἐνοχλητικῶν ἐπιδράσεων τοῦ περιβάλλοντος αὐτὸν κόσμου καὶ νὰ ἐμβαιθύνῃ εἰς τὴν πρώτην αἰτίαν καὶ βίσιν τῆς ζωῆς. (Ὁ ἀποχωρισμὸς ἀπὸ τῆς ζωῆς καὶ ἡ κατὰ μόναν εἰς ἑαυτὸν ἐμβάθυνσις φέρουσιν εἰς ἐξόφρωσιν, εἰς χερὰν ἀνέκρηστον, εἰς ἔγνωσιν πρὸς τὸν Βράχμαν (ἦτοι τὴν ἐν ἑαυτῷ ὑπάρχουσαν καὶ ἑαυτὴν δημιουργοῦσαν ζωὴν) Πρὸβλ. Deussen, Allgemeine Geschichte der Philosophie—Die Philosophie der Inter). Δὲν εἶναι δὲ δύσκολον νὰ δικαιολογήσωμεν τὰς ἀντιλήψεις ταύτας τῶν Ἰνδῶν, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς φυσικὰς καὶ κοινωνικὰς αὐτῶν συνθήκας, καὶ ὡς αἰωνία ἀναβλάστησις καὶ γονιμότης παρουσιάζει τὴν ζωϊκὴν ὁρμὴν, οὐδεὶς δὲ πόλεμος ἢ ἐπιδρομὴ ἠνώχλησεν τὸν ἥθεμον αὐτῶν βίον. Τοιοῦτον περιβάλλον δὲν εἶναι δυνατὸν, βεβαίως παρὰ τὴν διάθεσιν, τὸ συναίσθημα καὶ τὴν ὁρμὴν τὴν ζωϊκὴν νὰ ἐπιβιάη.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἀναγνωρίζουσι τὴν δύναμιν τῆς εἰμαρμένης ὡς κυρίαν ἀνθρώπων καὶ θεῶν. Εἰς ταύτην ὁμοῦ δὲν ἀναζητοῦσιν ὅπως οἱ Ἰσραηλίται τὸν ὑπεράνω τῶν θεῶν θεὸν καὶ τὸν Κύριον τῶν Κυρίων, ὅστις ἀπαιτεῖ ἀπόλυτον ὑπακοήν καὶ ἀφοσίωσιν. Καὶ οἱ Ἕλληνες ὑφίστανται τὴν ἐπίδρασιν τῶν συναισθημάτων, δι' ἧς φθάνουσι μέχρις ἐκστάσεων μάλιστα, ἀλλὰ δὲν διαβλέπουσιν εἰς τὴν ἐκστασιν τὸν σκοπὸν τοῦ σύμπαντος καὶ τῆς ὑπάρξεώς των, ὅπως οἱ Ἰνδοσοφοί. Μᾶλλον συνδυάζουσι πρὸς τὰς ἐσωτερικὰς αὐτῶν καταστάσεις, τὰς παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν γεγονότων τοῦ περιβάλλοντος καὶ ὅπως ἐκ τῶν μέσων ἔξαρθῶσι τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῶν πράξεών των, οὕτω καὶ πᾶν γεγονός, φαινόμενον καὶ ὑπαρξίς ἐμφανίζεται εἰς αὐτοὺς ὡς προερχόμενον ἐκ προνοητικῆς τινος δυνάμεως, σκόπιμον καὶ προωρισμένον. Ἡ βῆσις λοιπὸν τῆς πραγματικότητος κατὰ τὰς περὶ κόσμον καὶ ζωῆς ἀντιλήψεις τῶν Ἑλλήνων δὲν εὑρίσκεται εἰς θεϊαν βούλησιν ἀπόλυτον, παντοδύναμον καὶ αὐτοκρατορικὴν, οὔτε εἰς τὸ ἀπέραντον καὶ ἀπροσδιόριστον ὄν, τὸ ὁποῖον προκύπτει δι' ἐξυψώσεως θυμικῆς, ἀλλ' εἰς τὴν διέπουσαν τὰ γεγονότα τῆς φύσεως καὶ τὸν ἀνθρώπινον βίον διάνοσιν καὶ σκοπιμότητα. Αὕτη καθοδηγεῖ τὸν ἀνθρώπον εἰς τὰς πράξεις του καὶ τὰς κοινωνικὰς σχέσεις διὰ θεσμῶν καὶ νόμων, διὰ τοῦ δικαίου, αὕτη δὲ παρουσιάζει τὸ σύμπαν ὡς ἓνα ὑπὸ νόμου καὶ τάξεως διεπόμενον κόσμον (ἁρμονίαν). Ἐπειδὴ δὲ ἡ αὐτὴ διανοητικότης εἰς τε τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ εἰς τὴν φύσιν καθορίζει ἡθὴ καὶ δίκαιον, νόμον καὶ τάξιν, διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἀνθρώπος εὑρίσκεται εἰς ἁρμονίαν καὶ συμφωνίαν πρὸς τὴν φύσιν. Ἡ φύσις δὲν εἶναι ἐχθρική ἢ ἀξία περιφρονήσεως, οὔτε ὁ ἀνθρώπος ἀδιαφόρως διατελεῖ πρὸς αὐτήν. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐρευνήσῃ τὴν φύσιν ἐὰν θέλῃ νὰ καταστήσῃ σκοπίμους τὰς πράξεις αὐτοῦ. Δύναται δὲ τοῦτο, ἐφ' ὅσον ἡθὸς καὶ δίκαιον, νόμος καὶ τάξις εἶναι ἐκδηλώσεις τῆς διανοήσεως, ἐκ τῶν ἀνθρώπινων πράξεων καὶ τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ γεγονότων προκύπτουσαι. Διὰ τῆς τοιαύτης ἀρχῆς καθίσταται νοητὴ ἢ διάφορος τῶν ἄλλων πολυθεῖα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ ὁ ἀνθρωπομορφισμὸς τῆς εἰδωλολατρείας, ἐξ ἧς καὶ ὁ βίος ὀργανώθη καὶ αἱ τέχναι καὶ ἐπιστήμαι προήλθον. Ἀνεξερεύνητον ἢ μὴ ἐπιτρεπόμενον, ἢ ἀγνώστον καὶ σκοτεινὸν δὲν παραδέχεται ὁ Ἕλλην. Παντοῦ εὑρίσκει μίαν λύσιν καὶ τὰ πάντα ἀποδίδει λογικῶς. Οἱ θεοὶ τοῦ οὐρανοῦ εἶναι ἰδεώδεις ἀνθρώποι ζῶντες κοινωνικῶς, ἔχοντες τὰ ἀνθρώπινα πάθη καὶ τὰς ἀρετάς. Ὑπεράνω ὁμοῦ αὐτῶν ἴσταιται ὁ ὑπατος ἀνδρῶν τε θεῶν τε ὁ Ζεὺς.

Διὰ τοῦτο λοιπὸν καὶ αἱ περὶ ψυχῆς ἔννοιαι ὑπὸ τὴν ἀπόχρωσιν τῶν ὡς ἄνω ἀντιλήψεων, παρὰ μὲν τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς Ἰνδοῖς παρέμειναν εἰς τὴν μυθολογικὴν βαθμίδα μετὰ τὴν ἔννοιαν τῆς ψυχῆς ὡς ἰδιαιτέρας οὐσίας, ἐνῶ εἰς τοὺς Ἕλληνας πλὴν τῶν λαϊκῶν περὶ ψυχῆς ἀντιλήψεων ἐμφανίζεται σοβαρὰ ἐμβάθυνσις εἰς τὰς σχέσεις αὐτῆς, ὡς θὰ ἴδωμεν εἰς τὴν ὑπὸ τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν καλλιεργουμένην ψυχολογίαν.

Κατὰ τὴν τοιαύτην διὰ τῆς μυθολογίας περαιτέρω ἐξέλιξιν καὶ ἡ ψυχολογία παρουσιάζεται ὡς σύνολον ἀντιλήψεων περὶ οὐσίας τινὸς ἐνοικουμένης εἰς τὸν ἀνθρώπου, περὶ γενέσεως, ἐξελίξεως, συντηρήσεως καὶ μετὰ θάνατον καταστάσεως αὐτῆς. Πάντα τὰ ψυχικὰ φαινόμενα καὶ αἱ καταστάσεις τῆς ζωῆς ἀνάγονται εἰς τοιαύτην τινα οὐσίαν ἐκ τοῦ θεοῦ ἔχουσαν τὴν καταγωγὴν. Ἐπειδὴ δ' ὁ θεός, ὡς εἶδομεν, παρὰ τοῖς Ἰσραηλίταις, Ἰνδοῖς καὶ Ἕλλησι προικίζεται διὰ ψυχικῶν ἰδιοτήτων βουλήσεως, συναισθημάτων ἢ διανοήσεως λόγῳ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἐν τῇ ζωῇ καὶ φύσει ἐνεργειῶν καὶ λειτουργιῶν, διὰ τοῦτο μίαν τῶν ἰδιοτήτων τούτων ἐξίρεται παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς ὡς κύριον καὶ οὐσιώδες γνώρισμα καὶ τῆς ψυχῆς ὡς οὐσίας. Ἐντεῦθεν λοιπὸν προκύπτει ἡ ἔννοια τῆς ψυχικῆς οὐσίας ἢ ὁποῖα κληροδοτεῖται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν καὶ οὕτω φέρει εἰς βαθμιαίαν ἐμβάθυνσιν εἰς τὰ ἐν ἡμῖν πραγματικῶς συμβαίνοντα.